శ్రీః

శ్రీ వేదాంతదేశిక ప్రణీతమ్

రఘువీరగద్యమ్

(మహావీర వైభవమ్)

(ఆంధ్ర ప్రతిపదార్థ–తాత్పర్యములు)

డా॥ ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

ప్రకాశకులు

శ్రీమతి రావికృష్ణకుమారి

404 జంజనం కాంప్లెక్స్, చీరాల

శ్రీః

శ్రీ వేదాంతదేశికప్రణీతమ్

రఘువీరగద్యమ్

ఆంధ్ర ప్రతిపదార్థ-తాత్పర్యాలు - డా॥ ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

ప్రథమ ముద్రణ : **18-04-2005** శ్రీరామనవమి
ద్వితీయ ముద్రణ : **02-09-2019** వినాయకచవితి
పుటలు : **56**
ప్రతులు: **500**
వెల : రూ. **20/-**

RAVI MOHAN RAO, M.Sc., M.A.,
Dandy House,
Flat No : 404, Janjanam Complex,
Opp. I Town Police Station,
CHIRALA-523 155, Prakasam Dist.
Cell : 9440115411

D.T.P. by :-
L.Durga Prasad,
Sanjay Graphics,
CHIRALA.
Cell : 9573711454

Printed at -
Karshak Art Printers,
HYDERABAD

సింహము వంటివాడగు వేదాంతదేశికులచే, కథితమ్=పలుకబడినది, కఠోర=కఠినమైన, సుకుమార=మృదువైన, గుంభ=పదముల కూర్పును కల్గినదై, గంభీరమ్ =లోతైన అర్థమును కల్గినది, భవ=సంసారము వలన కల్గిన, భయ=భయమును పోగొట్టు, భేషజమ్=మందును అగు, ఏతత్=ఈ, మహావీరవైభవం=మహావీర వైభవమను గద్యస్తోత్రమును, పఠత=పఠింపుడు.

కవులు, తార్కికులు అను ఏనుగులకు సింహమువంటి వాడై, వారిని జయించు శ్రీ వేదాంత దేశికులచే ఈ గద్యరూపములోనున్న స్తోత్రము రచింపబడినది. ఈ స్తుతి యందు కూర్పబడిన పదములలో కొన్ని కఠినమైనవి, మరికొన్ని సుకుమారమైనవి, ఇందు పలు అపూర్వార్థములు గంభీరముగా నున్నవి. సంసారమను వ్యాధికి భయపడువారు ఈ స్తుతిని తగిన మందుగా తలతురు. దీనిని పఠించి, శ్రీరామునియందు భక్తిని కల్గి, ఆ స్వామి పాదము లందు ప్రపత్తిని చేసినచో, సంసారబంధము తీరి మోక్షము పొందవచ్చును. సాటిలేని మేటి వీరుడగు శ్రీరాముని మహిమను కీర్తించు మహావీర వైభవము అను ఈ స్తుతిని ఓ విజ్ఞులారా! మీరును పఠించి, ఉజ్జీవించి, ఆనందింతురుగాక!

శ్లో॥ కవితార్కికసింహాయ కల్యాణగుణశాలినే।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాంతగురవే నమః॥

శ్లో॥ శ్రీమద్దేశికరచితం భక్తజనశ్రుతిరసాయనం దివ్యమ్।
రఘువరగద్యం వివృతం భక్త్యా శ్రీశింగరార్యదాసేన॥

శ్లో॥ హంసక్షీరనయేనాత్ర విద్వాంసః గుణతత్పరాః।
విధాయ కరుణాదృష్టి మనుగృహ్ణంతు సాదరమ్॥

- - -

శ్రీః

అలమటించు భక్తులు నీ దివ్యరూపము అను పూలతోటను తలచి, అనుభవించుటచే సంసార తాపమంతయు తీరి, గొప్పగతిని పొందుదురు.

93) శ్రీరామభద్ర!

శ్రీరామభద్ర=శ్రీరామభద్రా!

నీ రూప సౌందర్యమును చూపి అందఱిని దానిలో ఆసక్తులగునట్లు చేసి, అందఱికిని మంగళమును కల్గించువాడవు నీవు.

94) నమస్తే పునస్తే నమః!

తే=నీకు, నమః=నమస్కారము, పునః=మరల, తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

ఇట్టి మహిమను కలవాడవై, సర్వేశ్వరుడవైయున్న నీకు పలుమార్లు నమస్కరించుచున్నాను.

95) చతుర్ముఖేశ్వరముఖైః పుత్రపౌత్రాదిశాలినే।
నమః సీతాసమేతాయ రామాయ గృహమేధినే॥

చతుర్ముఖ=బ్రహ్మ, ఈశ్వర=శివుడు, ముఖైః=మొదలగువారిచే, పుత్రపౌత్ర=పుత్రులు మనుమలు, ఆదిశాలినే=మొదలగువారిని కల్గినవాడు, సీతాసమేతాయ=సీతతో కూడియున్నవాడు, గృహమేధినే=గృహస్థధర్మమును పాటించువాడును అగు, రామాయ=రామునకు, నమః=నమస్కారము.

శ్రీరాముడై అవతరించిన సర్వేశ్వరునకు బ్రహ్మ, శివుడు మొదలగువారు పుత్రపౌత్రాదులు. అనగా బ్రహ్మ కుమారుడు, శివుడు పౌత్రుడు, కుమారస్వామి, వినాయకుడు మొదలగువారు ప్రపౌత్రులు. సీతాదేవితో కలసి శ్రీరాముడు గృహస్థ ధర్మమును పాటించువాడు అయినను, లోకమే అతని కుటుంబము. లోకములోని అందఱు ఆయన సంతానమే కదా! ఇట్టి రాముని నేను సేవించుచున్నాను.

శ్లో॥ కవికథకసింహకథితం కఠోరసుకుమారగుంభగంభీరమ్।
భవభయభేషజమేతత్ పఠత మహావీరవైభవం సుధియః॥

సుధియః=విజ్ఞులారా!, కవి=కవులకు, కథక=తార్కికులకును, సింహ=

శ్రీః

శ్రీ వేదాంతదేశిక ప్రణీతమ్

రఘువీరగద్యమ్

(మహావీర వైభవమ్)

- ప్రవేశికా -

శ్లో॥ రామాయ రామభద్రాయ రామచంద్రాయ వేధసే।
రఘునాథాయ నాథాయ సీతాయాః పతయే నమః॥

శ్రీ వేదాంతదేశికులచే రచింపబడిన స్తోత్రములలో రఘువీరగద్యమొకటి. దీనికి మహావీర వైభవమను పేరు కూడ కలదు. దేశికులే స్వయముగా ఈ స్తోత్రము చివరలో "పఠత మహావీర వైభవం సుధియః" అని పల్కుటను బట్టి ఈ పేరే దేశికులు నిర్ణయించియుందురని,అనంతరకాలమున రఘువీరగద్యమను పేరు ఏర్పడియుండవచ్చునని భావింపవచ్చును. మహావీర శబ్దము శ్రీరామచంద్రుని తెలుపును. భవభూతియు శ్రీరాముని మహావీర శబ్దముతో నిర్దేశించుచు "మహావీరచరితమ్" అను రూపకమును రచించెను. ఆ స్వామి గొప్పతనమును వర్ణించునది అగుటచే దీనికి మహావీర వైభవమను పేరు పెట్టబడినది.

దేశికులు రచించిన స్తోత్రములలో వచన రూపములో నున్న స్తుతి ఇది ఒక్కటియే. తమకు మాత్రమే సాధ్యమైన రీతిలో, ఆయా సందర్భములకు తగిన పదములను ప్రయోగించి, గంభీరమైనశైలిలో దేశికులు అనుగ్రహించిన ఈ స్తోత్రము పఠించువారి జిహ్వకు, వినువారి చెవులకు, అర్థమును గ్రహించువారి మనస్సునకును షడ్రసోపేతమైన విందువలె ఆనందమును చేకూర్చును. ఇందు శ్రీరామాయణములోని ఏడుకాండల కథలోగల ముఖ్య ఘట్టములు అన్నియు కూర్పబడియుండుటను గమనింపవచ్చును. అహల్యారాయిగా మాఱినట్లు పల్కుట, రామచంద్రుని మిథిలానగర యువతులు చూచి, ఆనందించురనుట ఇత్యాది అవాల్మీకీయ వృత్తాంతములును ఇందు కలవు. బహుశః దేశికులు వీనిని కంబ రామాయణము నుండి గ్రహించియుండవచ్చును.

ఈ స్తోత్రమును దేశికులు తాము తిరువహీంద్రపురములో నివసించు

కాలమున రచించిరి. అచటి దేవాలయములో సీతతో, లక్ష్మణస్వామితో, హనుమానునితో కలసి అతి విలక్షణమైన తీరులో, అత్యద్భుతముగా సేవను అనుగ్రహించు శ్రీరామచంద్రుని అర్చామూర్తి దివ్యమంగళరూపమును దర్శించి, ఆనందపరవశులై, ఆ అనుభవ పరీవాహరూపముగా దేశికులు ఈ స్తుతిని విరచించిరని వేదాంతదేశిక వైభవ ప్రకాశిక మొదలగు చంపు గ్రంథములు తెలుపుచున్నవి. ఆ అర్చామూర్తిని ప్రత్యక్షముగా దర్శించువారికి ఈ విషయమున సందేహము ఏ మాత్రము కలుగదు. అచటి స్వామి సౌందర్యము అంత గొప్పది. ఈ విధముగానే గోపాలవింశతి అను స్తుతిని కూడ దేశికులు తిరువహీంద్ర పురములోని శ్రీకృష్ణుని అర్చామూర్తిని కీర్తించుచు రచించిరని సంప్రదాయము.

రఘువీరగద్య రచనను గూర్చి ఈ క్రింది వేరొక కథ కూడ ప్రచారంలో ఉన్నది. కంచుఢక్క బిరుదం కల్గిన డిండిమభట్టు దేశికులతో వాదించుటకు వచ్చి, తన వద్దనున్న ఢక్కను వారికి ఇచ్చి – "ఈ ఢక్కను నీవు మ్రోగింపుము. ఆ ధ్వనికి అనుగుణముగా నేను కవిత్వమును చెప్పెదను" అని పల్కెనట. దేశికులు పలు ఢక్కపై తాళాలను వాయింపగా, వానికి తగినట్లు డిండిమభట్టు కవిత్వమును చెప్పలేక పోయెను. పిమ్మట డిండిమభట్టు ఢక్కను వాయింపగా,దేశికులు తదనుగుణముగా పల్కినదే రఘువీరగద్య అయ్యెనట. ఈ స్తుతికి భారద్వాజ రాజగోపాలాచార్యులవారిచే రచింపబడిన విస్తృత మైన సంస్కృత వ్యాఖ్య ఒకటి కలదు. ద్రావిడభాషలో ప్రాచీనులు, నవీనులును వ్రాసిన వ్యాఖ్యలును కలవు. తెలుగులో ఈ గద్యకు ఒకటి, రెండు అనువాదము లున్నవి. కాని, వ్యాఖ్యానము వ్రాయబడినట్లు తోచదు. ప్రస్తుతము నాతి సంగ్రహము, అనతివిస్తృతమైన వ్యాఖ్య సహృదయానందము కొఱకు విన్నవింపబడుచున్నది. రసజ్ఞులగు పాఠకులు హంసక్షీరన్యాయమున ఈ ప్రయత్నమును ఆదరింతురని నమ్ముదును.

ఈ వ్యాఖ్యను చిత్సుధ మాసపత్రికలో ధారావాహికముగా ప్రచురించుటకు అంగీకరించిన శ్రీశ్రీశ్రీ మాతా శివచైతన్యానంద వారికి హార్దిక కృతజ్ఞతలు. అట్లే, దీనిని పుస్తకరూపమున ముద్రించుచున్న మిత్రమణులు శ్రీ రావి మోహనరావు గారికి, వారి సతీమణి శ్రీమతి కృష్ణకుమారిగారికి హృదయపూర్వక ధన్యవాదములు.

– డా॥ ఈ.ఏ. శింగరాచార్యులు

అగుచున్నావు. కర్మరూపమైన ధర్మములు క్షణకాలములో నశించు స్వభావమును కల్గినవగుటచే, అవి ఫలమును ఇచ్చు శక్తిని కల్గినవి కావు. ఆ కర్మలచే నీవు సంతోషించి, ఆయా ఫలములను ఇచ్చువాడవు నీవే అగుటచే నశింపని శాశ్వతమైన ధర్మము, నీవే అగుచున్నావు.

91) సాకేతజనపద జనిధనిక జంగమ తదితర జంతుజాత దివ్యగతి దాన దర్శిత నిత్య నిస్సీమ వైభవ!

సాకేతజనపద=కోసలరాజ్యమున, జనిధనిక=జన్మయే సంపదగా కల్గిన, జంగమ=జంగమములు, తదితర=వాని కంటె వేరయిన స్థావరములు మొదలగు, జంతుజాత=ప్రాణి సమూహములకు, దివ్యగతి=ఉన్నత లోకమును, దాన= అనుగ్రహించుటచే, దర్శిత=చూపబడిన, నిత్య=శాశ్వతమైన, నిస్సీమ=అవధిలేని, వైభవ=గొప్పతనమును కలవాడా!

నీవు అవతార ప్రయోజనమును పూర్తి చేసికొని, నీ స్వస్థానమగు వైకుంఠమునకు వేంచేయునపుడు కోసల రాజ్యములోనున్న స్థావర జంగమము లగు సకల ప్రాణులును నిన్ను అనుసరించినవి. అవి సద్గతిని పొందుటకు ఏ ఉపాయమును అనుష్ఠింపలేదు. అయినను నీ రాజ్యమున జన్మించుటయే ఒక సాధనముగా తలచిన నీవు బ్రహ్మను పిలచి వానికి ఉన్నత లోకములను అనుగ్రహించునట్లు ఆజ్ఞాపించితివి. బ్రహ్మయు వానికి సాందానికమను లోకమును ఇచ్చి, అనుగ్రహించెను. ఇట్లు నీ రాజ్యమున నివసించుటయే కారణముగా గొని ఉన్నత లోకములను ఇచ్చుటను గూర్చి లోకమంతయు "నీ మహిమ అవధి లేనిది" అనియు, "ఏనాటికిని నశింపనిది" అనియు తెలిసికొన్నది. ఇట్లు నీవు చేసిన ఆ పనియే నీ మహిమను తెలియజెప్పినది.

92) భవ తపన తాపిత భక్తజన భద్రారామ!

భవ=సంసారమను, తపన=సూర్యునిచే, తాపిత=తపింపబడిన, భక్తజన= భక్తుల సమూహమునకు, భద్ర=మంగళకరమైన, ఆరామ=పూలతోటవంటివాడా!

సూర్యుని తాపముచే తపించు ప్రాణులకు చల్లని పూలతోట లభించినచో వారి తాపము తీరి ఊరటను పొందవచ్చును. సంసారమను సూర్యుని వేడిమిచే

88) అవికల బహుసువర్ణ హయమఖ సహస్ర నిర్వహణ నిర్వర్తిత నిజ వర్ణాశ్రమధర్మ!

అవికల=కొఱతలేని, బహుసువర్ణ=గొప్ప సువర్ణమే దక్షిణగాకల, హయమఖ సహస్ర=వేలాది అశ్వమేధయాగములను, నిర్వహణ=చక్కగా పూర్తి చేయుటచే, నిర్వర్తిత=బాగుగా నెఱవేర్పబడిన, నిజ వర్ణ+ఆశ్రమధర్మ=తనజాతి, ఆశ్రమములకు తగిన ధర్మములను కలవాడా!

అశ్వమేధయాగములను చేయుట ప్రభువులకే సాధ్యము. ఈ యాగములో అంతులేని బంగారమును దక్షిణగా దానమీయవలెను. నీవు అట్టి అశ్వమేధ యాగములను వేలసంఖ్యలో ఎట్టిలోపము లేకుండ నిర్వహించి పూర్తిచేసితివి. ఇట్లు నీవు మిక్కిలి శ్రద్ధతో యాగములనుచేసి, నీ జాతికి, గృహస్థాశ్రమమునకు తగిన ధర్మములను పూర్తిచేసినవాడవైతివి. సర్వేశ్వరుడవగు నీకు ఈ యాగములు మొదలగునవి చేయవలసిన అవసరములేకపోయినను, నీవు క్షత్రియుడవై అవతరించి, గృహస్థధర్మమును స్వీకరించి, మానుషభావన చేయుటకు తగినట్లు యాగాదులను చేయుటయు నీకు కర్తవ్యమైనది. ఇంతియేనా! లోకము ఆయా జనులు తమ తమ జాతికి, ఆశ్రమమునకు తగిన ధర్మములను చేయవలసి యుండు నను సత్యమును నీవిట్లు తెలియజేసితివి.

89) సర్వకర్మ సమారాధ్య!

సర్వకర్మ=సమస్త కర్మలచే, సమారాధ్య=బాగుగా ఆరాధింపతగినవాడా!

లోకములు ఎవరు ఏ యాగమును గాని, వేరొక కర్మనుగాని ఏ దైవమును ఉద్దేశించి చేసినను, ఆ కర్మలచే నిజమునకు నీవే ఆరాధింపబడుచున్నావు. ఏ దైవమును పూజించినను, ఆ దైవములకును అంతర్యామియైన నిన్నే ఆ ఆరాధన లన్నియు చేరును.

90) సనాతనధర్మ!

సనాతనధర్మ=శాశ్వతమైన ధర్మమైయున్నవాడా!

లోకములో అన్ని ధర్మములను ప్రవర్తింపజేసి, వాని అన్నిటిచే నీవే ఆరాధింపబడుచున్నను, ఆ ధర్మము యొక్క రూపముగా నుండు వాడవు నీవే

శ్రీః

శ్రీ వేదాంతదేశిక ప్రణీతమ్

రఘువీరగద్యమ్

(మహావీర వైభవమ్)

శ్లో॥ శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది॥

శ్లో॥ జయత్యాశ్రితసంత్రాసధ్వాంతవిధ్వంసనోదయః।
ప్రభావాన్ సీతయా దేవ్యా పరమవ్యోమభాస్కరః॥

1) జయ జయ మహావీర!

2) మహాధీరధౌరేయ!

బాలకాండము

3) దేవాసుర సమర సమయ సముదిత నిఖిల నిర్జర నిర్ధారిత నిరవధిక మాహాత్మ్య!

4) దశవదన దమిత దైవత పరిషదభ్యర్థిత దాశరథిభావ!

5) దినకర కుల కమల దివాకర!

6) దివిషదధిపతి రణ సహచరణ చతుర దశరథ చరమ ఋణ విమోచన!

7) కోసలసుతా కుమారభావ కంచుకిత కారణాకార!

8) కౌమారకేళి గోపాయిత కౌశికాధ్వర!

9) రణాధ్వర ధుర్య భవ్య దివ్యాస్త్రబృంద వందిత!

10) ప్రణతజన విమత విమథన దుర్లలిత దోర్లలిత!

11) తనుతర విశిఖ వితాడన విఘటిత విశరారు శరారు తాటకా తాటకేయ!

12) జడకిరణ శకల ధర జటిల నటపతి మకుటతట నటనపటు విబుధసరి దతిబహుళ మధుగళన లలిత పదనళినరజ ఉపమృదిత నిజవృజిన జహదుపలతను రుచిర పరమ మునివర యువతి నుత!

13) కుశికసుత కథిత విదిత నవ వివిధ కథ!

14) మైథిల నగర సులోచనా లోచన చకోర చంద్ర!

15) ఖండపరశు కోదండ ప్రకాండ ఖండన శౌండ భుజదండ!

16) చండకర కిరణ మండల బోధిత పుండరీకవన రుచి లుంఠాక లోచన!

17) మోచిత జనక హృదయ శంకాతంక!

18) పరిహృత నిఖిల నరపతి వరణ జనకదుహితృ కుచతట విహరణ సముచిత కరతల!

19) శతకోటి శతగుణ కఠిన పరశుధర మునివర కరధృత దురవనమతమ నిజ ధనురాకర్షణ ప్రకాశిత పారమేష్ఠ్య!

20) క్రతుహర శిఖరి కంతుక విహృత్యున్ముఖ జగదరుంతుద జిత హరిదంతి దంత దంతురదశవదన దమన కుశల దశశతభుజ ముఖనృపతికుల రుధిర ఝరభరిత పృథుతర తటాక తర్పిత పితృక భృగుపతి సుగతి విహతికరనతపరుడిషుపరిఘ!

అయోధ్యాకాండము

21) అనృతభయ ముషిత హృదయ పితృ వచనపాలన ప్రతిజ్ఞావజ్ఞాత యౌవ రాజ్య!

22) నిషాదరాజ సౌహృద సూచిత సౌశీల్యసాగర!

23) భరద్వాజ శాసన పరిగృహీత విచిత్ర చిత్రకూటగిరి కటకతట రమ్యావసథ!

24) అనన్యశాసనీయ!

25) ప్రణత భరత మకుటతట సుఘటిత పాదుకాగ్ర్యాభిషేక నిర్వర్తిత సర్వలోక యోగక్షేమ!

26) పిశిత రుచి విహితదురిత వలమథనతనయ బలిభుగనుగతి సరభస శయనతృణశకల పరిపతన భయచకిత సకల సురమునివర బహుమత మహాస్త్రసామర్థ్య!

27) ద్రుహిణ హర వలమథన దురాలక్ష్య శరలక్ష్య!

ఆరణ్యకాండము

28) దండకా తపోవన జంగమ పారిజాత!

29) విరాధ హరిణ శార్దూల!

దానిని కుబేరునకు తిరిగి పంపితివి. కుబేరుడు నీకు సేవచేసికొనుటకై మరల ఆ విమానమును నీకు పంపెను. నీవు దానిని కొంచెము కాలము నీ వద్ద ఉంచుకొని, పిమ్మట దానిని కుబేరునకు తిరిగి పంపినావు. నీ గొప్పతనమును గమనించిన కుబేరుడు నీ కీర్తిని లోకమంతయు తెలియునట్లు పొగడెను.

86) పంచతాపన్న మునికుమార సంజీవనామృత!

పంచతా+ఆపన్న=మరణించిన, మునికుమార=మునిపుత్రుని, సంజీవన+ అమృత=తిరిగి బ్రతికించు అమృతము వంటివాడా!

నీవు పాలనచేయునపుడు ఒక బ్రాహ్మణకుమారుడు అకాలమరణము పొందెను. అందుచే శోకము పొందిన బ్రాహ్మణుడు నీ వద్దకు వచ్చి, నీ పాలనలోని లోపముచే తనకు అట్టి శోకము కల్గెనని పల్కి రోదించెను. దానికి మూలమైన కారణమును నారదముని నీకు తెలియజేసెను. నీవు పుష్పక విమానమును ఎక్కి వెడలి, ఒక కొలనుతీరమున ఒక వృక్షమునందు తలక్రిందులుగా నిలచి, ఈ దేహముతోనే స్వర్గమునకు పోవలెనను ఉద్దేశ్యముతో తీవ్రమైన తపస్సును చేయుచున్న శూద్రుని చూచితివి. అతడు తన జాతికి తగని తపస్సును చేయుటచే, బ్రాహ్మణుని పుత్రుడు అకాలమరణము నొందెనని నీవు గ్రహించి, అతని శిరస్సును ఖండించితివి. వెంటనే బ్రాహ్మణ బాలుడు తిరిగి బ్రతికెను. ఇట్లు చనిపోయిన బాలుని బ్రతికించు అమృతముగా నీవు అయితివి.

87) త్రేతాయుగ ప్రవర్తిత కార్తయుగ వృత్తాంత!

త్రేతాయుగ=త్రేతాయుగములో, ప్రవర్తిత=నడచునట్లుచేయబడిన, కార్త యుగ=కృతయుగమునందలి, వృత్తాంత=ధర్మములను కలవాడా!

త్రేతాయుగములో కృతయుగములో కంటె ధర్మము క్షీణించును. నీవు అవతరించి రాజ్యపాలనచేయు కాలము త్రేతాయుగము. నీ రాజ్యములోని జనులు ధర్మము ఏమాత్రము వీడకుండ నడుచునట్లు నీవు పాలించుటచే, ఆ ధర్మము తలఎత్తక, కృతయుగ ధర్మమే చక్కగా ప్రవర్తించినది. ఇట్లు త్రేతాయుగ మందును కృతయుగ ధర్మమును లోకమున నీవు నడచునట్లు చేసితివి.

బడిన, నిజచరిత=నీ చరిత్రను వర్ణించు, నిబంధన=శ్రీమద్రామాయణ గ్రంథమును, నిశమన=వినుటచే, నిర్వృత=ఆనందించినవాడా!

ఒకనాడు స్నానము చేయుటకు వెడలిన వాల్మీకిముని ఒక వేటగాడు క్రౌంచ పక్షుల జంటలో మగపక్షిని చంపుటను చూచెను. దానిచే శోకమును పొందిన ముని యాదృచ్ఛికముగా వానిని శపించు రీతిలో ఒక శ్లోకమును పల్కెను. అదియే నీకు మంగళశ్లోకమైనది. దాని నుండియే అద్భుతమైన ఆదికావ్యమగు శ్రీరామాయణము ఆవిర్భవించినది. ఇట్లు వాల్మీకి ముని శోకమే శ్లోకముగా మాఱి, దానిమూలముగా శ్రీరామాయణము అను అద్భుత కావ్యము అవతరించుటకు కారణము దైవలీలయే. లేక మానవుల భాగ్యవిశేష మనియు చెప్పవచ్చును. నీ చరిత్ర అంతటిని దేవభాషయైన సంస్కృతమునందే వివరముగా తెలుపు ఈ గ్రంథమును కుశలవులు అశ్వమేధయాగ మహా మండపములో మధురముగా పాడిరి. దానిని విని నీవు ఆనందించితివి.

84) సర్వజన సమ్మానిత!

సర్వజన=జనులందఱిచే, సమ్మానిత=గౌరవింపబడినవాడా (బాగుగా కీర్తింపబడినవాడా).

నీ సభామండపమున కుశలవులు శ్రీరామాయణమును గానము చేసినపుడు, దానిని వినిన సకలజనులును నీ మహిమను చక్కగా గుర్తించి, నిన్ను బాగుగా కీర్తించిరి.

85) పునరుపస్థాపిత విమానవర విశ్రాణన ప్రీణిత వైశ్రవణ విశ్రావిత యశః ప్రపంచ!

పునః=మరల, ఉపస్థాపిత=రప్పింపబడిన, విమానవర=గొప్ప పుష్పక విమానమును, విశ్రాణన=ఇచ్చుటచే, ప్రీణిత=సంతోషించిన, వైశ్రవణ=కుబేరునిచే విశ్రావిత=ప్రకటింపబడిన (వినిపింపబడిన) యశః ప్రపంచ=కీర్తి విస్తృతిని కలవాడా!

కుబేరుని పుష్పక విమానమును అపహరించి రావణుడు లంకలోనికి తీసికొనిపోయెను. రాజ్యాభిషిక్తుడైన విభీషణుడు దానిని నీవు అయోధ్యకు వేంచేయుట కొఱకు సమర్పించెను. నీవు నగరమునకు తిరిగివచ్చిన పిదప

30) విలులిత బహుఫల మఖకలమ రజనిచర మృగ మృగయారంభ సంభృత చీరభృదనురోధ!

31) త్రిశిరః శిరస్త్రితయ తిమిర నిరాసవాసరకర!

32) దూషణ జలనిధి శోషణ తోషిత ఋషిగణ ఘోషిత విజయఘోషణ!

33) ఖరతర ఖర తరు ఖండన చండ పవన!

34) ద్విసప్త రక్షః సహస్ర నలవన విలోలన మహాకలభ!

35) అసహాయశూర!

36) అనపాయసాహస!

37) మహిత మహామృధ దర్శన ముదిత మైథిలీ దృఢతర పరిరంభణ విభవ విరోపిత వికట వీరవ్రణ!

38) మారీచ మాయామృగ చర్మ పరికర్మిత నిర్భర దర్భాస్తరణ!

39) విక్రమ యశోలాభ విక్రీత జీవిత గృధ్రరాజ దేహ దిధక్షా లక్షిత భక్త జన దాక్షిణ్య!

40) కల్పిత విబుధభావ కబంధాభినందిత!

41) అవంధ్య మహిమ మునిజన భజన ముషిత హృదయ కలుష శబరీ మోక్ష సాక్షిభూత!

కిష్కింధాకాండము

42) ప్రభంజనతనయ భావుక భాషిత రంజిత హృదయ!

43) తరణిసుత శరణాగతి పరతంత్రీకృత స్వాతంత్ర్య!

44) దృఢ ఘటిత కైలాసకోటి వికట దుందుభి కంకాళకూట దూరవిక్షేప దక్ష దక్షిణేతర పాదాంగుష్ఠ దరచలన విశ్వస్త సుహృదాశయ!

45) అతిపృథుల బహువిటపి గిరి ధరణి వివర యుగపదుదయ వివృత చిత్రపుంఖ వైచిత్ర్య!

46) విపుల భుజశైలమూల నిబిడ నిపీడిత రావణ రణ రణక జనక చతురుదధి విహరణ చతుర కపి కులపతి హృదయ విశాల శిలాతల దారణ దారుణ శిలీముఖ!

సుందరకాండము

47) అపార పారావార పరిఖా పరివృత పరపుర పరిసృత దవదహన జవన పవనభవ కపివర పరిష్వంగ భావిత సర్వస్వదాన!

యుద్ధకాండము

48) అహిత సహోదర రక్షః పరిగ్రహ విసంవాది వివిధ సచివ విస్రంభణ సమయ సంరంభ సముజ్జృంభిత సర్వేశ్వరభావ!

49) సకృత్ ప్రపన్నజన సంరక్షణ దీక్షిత!

50) వీర!

51) సత్యవ్రత!

52) ప్రతిశయన భూమికా భూషిత పయోధిపులిన!

53) ప్రళయ శిఖి పరుష విశిఖ శిఖా శోషితాకూపార వారిపూర!

54) ప్రబల రిపు కలహ కుతుక చటుల కపికుల కరతల తూలిత హృత గిరి నికర సాధిత సేతుపథసీమా సీమంతిత సముద్ర!

55) ద్రుతగతి తరుమృగ వరూథినీ నిరుద్ధ లంకావరోధ వేపథు లాస్యలీలోప దేశ దేశిక ధనుర్జ్యాఘోష!

56) గగనచర కనకగిరి గరిమధర నిగమమయ నిజగరుడ గరుదనిల లవ గళిత విషవదన శరకదన!

57) అకృతచర వనచర రణకరణ వైలక్ష్య కూణితాక్ష బహువిధ రక్షోబలాధ్యక్ష వక్షఃకవాట పాటన పటిమ సాటోప కోపావలేప!

58) కటు రటద్ అటని టంకృతి చటుల కఠోర కార్ముక వినిర్గత విశంకట విశిఖ వితాడన విఘటిత మకుట విహ్వల విశ్రవస్తనయ విశ్రమసమయ విశ్రాణన విఖ్యాత విక్రమ!

59) కుంభకర్ణ కులగిరి విదళన దంభోళిభూత నిఃశంక కంకపత్ర!

60) అభిచరణ హుతవహ పరిచరణ విఘటన సరభస పరిపత దపరిమిత కపిబల జలధిలహరి కలకలరవ కుపిత మఘవజిదభిహననకృదనుజ సాక్షిక రాక్షస ద్వంద్వయుద్ధ!

61) అప్రతిద్వంద్వ పౌరుష!

ప్రారంభించిరి. అపుడు భరతునకు మేనమామయగు యుధాజిత్తు నీ వద్దకు వచ్చి, వారిని శిక్షంపవలసినదిగా ప్రార్థించెను. నీవు భరతుని అందులకై పంపితివి. సత్కార్యములను చేయుటలోనే ఆసక్తినికల భరతుడు అచటికి వెడలి, గంధర్వుల గర్వమును అణచి, వారు తమ విధ్యుక్తధర్మములను పాటించి, సన్మార్గమును అనుసరించునట్లు చేసెను. అందువలన సంతోషించిన గంధర్వులు నీ విజయ కీర్తిని పలుమాఘ్లు పాటలతో పాడిరి.

81) శాసిత మధుసుత శత్రుఘ్న సేవిత!

శాసిత=వధింపబడిన, మధుసుత=లవణాసురునికల, శత్రుఘ్న=శత్రుఘ్ను నిచే, సేవిత=ఆరాధింపబడినవాడా!

మధురానగరమున గల మధువు అను అసురునకు లవణాసురుడను పుత్రుడు కల్గెను. అతడు మునులను బాధింప సాగెను. దానివలన వారు నీ వద్దకు వచ్చి, ఆ అసురుని చంపి తమను రక్షింపవలసినదిగా నిన్ను వేడిరి. నీవు శత్రుఘ్నుని పంపి, ఆ అసురుని సంహారమును గావించి మునుల కష్టములను పోగొట్టితివి. జయించిన శత్రుఘ్నుడు తిరిగి వచ్చి, నీ పాదములకు నమస్కరించి, నిన్ను సేవించెను.

82) కుశలవ పరిగృహీత కులగాథావిశేష!

కుశలవ=కుశలవులచే, పరిగృహీత=అభ్యసింపబడిన, కులగాథావిశేష=నీ వంశమునకు చెందిన కథలను కలవాడా!

వాల్మీకిముని ఆశ్రమములో సీతాదేవి గర్భమున పుట్టిన నీ కుమారులగు కుశలవులు మేధావులై యుండుటను చూచిన వాల్మీకిముని నీ వంశ మహిమను కీర్తించు శ్రీరామాయణమును వారికి నేర్పించెను. వారు దానిని చక్కగా నేర్చి, మధురముగా పాడిరి.

83) విధివశ పరిణమ దమరభణితి కవివర రచిత నిజచరిత నిబంధన నిశమన నిర్వృత!

విధివశ=దైవవశముచే, పరిణమత్=శ్లోకముగా మారుచున్న, అమరభణితి =సంస్కృత వాక్కును కల, కవివర=గొప్ప కవియగు వాల్మీకిచే, రచిత=రచింప

78) దివ్య భౌమాయోధ్యాధిదైవత!

దివ్య=పై లోకమున నున్నది, భౌమ=ఈ లోకమున నున్నది అగు, అయోధ్యా=అయోధ్యకు, అధిదైవత=ప్రభువైయున్నవాడా!

దివ్యలోకమగు వైకుంఠము అయోధ్య అను పేరును కల్గినది. అట్లే ఈ లోకములోని నీ రాజధానియు అయోధ్య అని పిలువబడుచున్నది. ఈ రెండు లోకములను నీ అధీనములో కల్గి, ఉభయ విభూతినాయకుడ వనుచు పొగడ బడుచున్నావు.

79) పితృవధ కుపిత పరశుధరముని విహిత నృపహనన కదన పూర్వకాల ప్రభవ శతగుణ ప్రతిష్ఠాపిత ధార్మిక రాజవంశ!

పితృవధ=తన తండ్రి వధచే, కుపిత=కోపమును పొందిన, పరశుధర ముని=పరశురాముడను మునిచే, విహిత=చేయబడిన, నృపహనన కదన=రాజులను వధించు యుద్ధమునకు, పూర్వకాల ప్రభవ=ముందు కాలమున పుట్టియున్న వాని కంటె, శతగుణ=నూఱురెట్లుగా, ప్రతిష్ఠాపిత=స్థాపింపబడిన, ధార్మిక=ధర్మము తప్పని, రాజవంశ=రాజకులములను కలవాడా!

త్రేతాయుగారంభమున పుట్టిన పరశురాముడు తన తండ్రియగు జమదగ్ని మునిని కార్తవీర్యార్జునుడు అను రాజు వధించుటచే, మిక్కిలి కోపించినవాడై, రాజకులమునంతటిని వధించెను. ఆ దుఃఖకరసంఘటనకు ముందు ఎన్ని సత్ క్షత్రియ వంశములుండెనో, వాని కంటె నూఱురెట్లు ధార్మిక రాజవంశములను నీవు తిరిగి స్థాపించితివి.

80) శుభచరిత రత భరత ఖర్విత గర్వ గంధర్వ యూథ గీత విజయగాథాశత!

శుభచరిత=సత్ ప్రవర్తనయందే, రత=ఆసక్తిని కల, భరత=భరతునిచే, ఖర్విత=అణగదొక్కబడిన, గర్వ=గర్వమును కల, గంధర్వ యూథ=గంధర్వుల సమూహముచే, గీత=కీర్తింపబడిన, విజయగాథాశత=అనేకవందల విజయ గాథలను కలవాడా!

సింధునదీ తీరములు రెండింటియందు గంధర్వులు నివసించెడివారు. వారు తమ ధర్మములను విడచి, మిక్కిలి గర్వముతో జనులను బాధింప

62) త్ర్యంబక సమధిక ఘోరాస్త్రాడంబర!
63) సారథి హృత రథ సత్రప శాత్రవ సత్యాపిత ప్రతాప!
64) శిత శర కృతలవన దశముఖ ముఖదశక నిపతన పునరుదయ దరగళిత జనిత దర తరళ హరిహయ నయన నళినవన రుచి ఖచిత ఖతల నిపతిత సురతరు కుసుమ వితతి సురభిత రథపథ!
65) అఖిలజగ దధిక భుజబల వరబల దశలపన లపనదశక లవన జనిత కదన పరవశ రజనికరయువతి విలపన వచన సమవిషయ నిగమ శిఖర నికర ముఖరముఖ మునివర పరిపణిత!
66) అభిగత శతమఖ హుతవహ పితృపతి నిరృతి వరుణ పవన ధనద గిరిశముఖ సురపతి నుతి ముదిత!
67) అమిత మతి విధి విదిత కథిత నిజ విభవ జలధి పృషత లవ!
68) విగతభయ విబుధ పరివృఢ విబోధిత వీరశయన శాయిత వానర పృతనౌఘ!
69) స్వసమయ విఘటిత సుఘటిత సహృదయ సహధర్మచారిణీక!
70) విభీషణ వశంవదీకృత లంకైశ్వర్య!
71) నిష్పన్నకృత్య!
72) ఖపుష్పిత రిపుపక్ష!
73) పుష్పక రభసగతి గోష్పదీకృత గగనార్ణవ!
74) ప్రతిజ్ఞార్ణవ తరణ కృతక్షణ భరత మనోరథ సంహిత సింహాసనాధిరూఢ!
75) స్వామిన్!
76) రాఘవసింహ!

ఉత్తరకాండము

77) హాటకగిరి కటక లడహ పాదపీఠ నికటతట పరిలుఠిత నిఖిల నృపతి కిరీట కోటి వివిధ మణిగణ కిరణ నికర నీరాజిత చరణరాజీవ!
78) దివ్య భౌమాయోధ్యాధిదైవత!
79) పితృవధ కుపిత పరశుధరముని విహిత నృపహనన కదన పూర్వకాల ప్రభవ శతగుణ ప్రతిష్ఠాపిత ధార్మిక రాజవంశ!
80) శుభచరిత రత భరత ఖర్విత గర్వ గంధర్వ యూథ గీత విజయగాథాశత!

81) శాసిత మధుసుత శత్రుఘ్నసేవిత!
82) కుశలవ పరిగృహీత కులగాథావిశేష!
83) విధివశ పరిణమ దమరభణితి కవివర రచిత నిజచరిత నిబంధన నిశమన నిర్వృత!
84) సర్వజన సమ్మానిత!
85) పునరుపస్థాపిత విమానవర విశ్రాణన ప్రీణిత వైశ్రవణ విశ్రావిత యశః ప్రపంచ!
86) పంచతాపన్న మునికుమార సంజీవనామృత!
87) త్రేతాయుగ ప్రవర్తిత కార్తయుగ వృత్తాంత!
88) అవికల బహుసువర్ణ హయమఖ సహస్ర నిర్వహణ నిర్వర్తిత నిజవర్ణాశ్రమధర్మ!
89) సర్వకర్మ సమారాధ్య!
90) సనాతనధర్మ!
91) సాకేతజనపద జనిధనిక జంగమ తదితర జంతుజాత దివ్యగతి దాన దర్శిత నిత్య నిస్సీమ వైభవ!
92) భవ తపన తాపిత భక్తజన భద్రారామ!
93) శ్రీరామభద్ర!
94) నమస్తే పునస్తే నమః!
95) చతుర్ముఖేశ్వరముఖైః పుత్రపౌత్రాదిశాలినే।
నమః సీతాసమేతాయ రామాయ గృహమేధినే॥

శ్లో॥ కవి కథక సింహ కథితం కఠోర సుకుమార గుంభ గంభీరమ్।
భవ భయ భేషజమేతత్ పఠత మహావీరవైభవం సుధియః॥

శ్లో॥ కవితార్కికసింహాయ కల్యాణగుణశాలినే।
శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాంతగురవే నమః॥

* * *

75) స్వామిన్!

స్వామిన్=స్వామీ!

ఆ సింహాసనములో అధిష్ఠించియుండి, సకల లోకములకును స్వామివై వెలిగితివి.

76) రాఘవసింహ!

రాఘవసింహ=రఘుకుల ప్రభువులలో గొప్పవాడా!

నిన్ను శరణుపొందినవారిని రక్షించుటలో ప్రసిద్ధిగాంచినది రఘుకులము. అందు అవతరించిన రాజులలో నీవలె శరణువేడిన వారిని కాపాడిన వారెవ్వరును లేరు అనునట్లు గొప్పగా ప్రకాశించితివి.

ఉత్తరకాండము

77) హాటకగిరి కటక లడహ పాదపీఠ నికటతట పరిలుఠిత నిఖిల నృపతి కిరీట కోటి వివిధ మణిగణ కిరణ నికర నీరాజిత చరణరాజీవ!

హాటకగిరి=మేరుపర్వతము యొక్క, కటక=చఱియవలె, లడహ=అందమైన, పాదపీఠ=పాదపీఠముయొక్క, నికటతట=సమీపములో, పరిలుఠిత=పొర్లుచున్న, నిఖిల=సకల, నృపతి=ప్రభువుల, కిరీట=కిరీటములలోని, కోటి=అగ్రభాగములందున్న, వివిధ=అనేకములైన, మణిగణ=మణుల సమూహముల కిరణ నికర=కాంతుల సమూహములచే, నీరాజిత=నీరాజనమీయబడిన, చరణ రాజీవ=తామరల వంటి పాదములను కలవాడా!

నీవు అయోధ్యలో పట్టాభిషిక్తుడవై రాజ్య సింహాసనమును అధిష్ఠించితివి. అపుడు నీ పాదములను తాకు పెద్ద పాదపీఠము మేరు పర్వతము యొక్క సానువువలె అందముగా గోచరించినది. లోకములోని ప్రభువులు అందఱును నీ పాదపీఠము సమీపమున తమ కిరీటములను పెట్టి శిరస్సుతో నమస్కరించిరి. అపుడు ఆ కిరీటముల అగ్రభాగములందు పొదగబడియున్న పలు గొప్ప రత్నముల కాంతి నీ పాదపద్మములకు మంగళనీరాజనము ఇచ్చుచున్నట్లు తోచినది. అందమైన దను అర్థమిచ్చు **లడహ** అను పదము ప్రాకృత పదము.

నీ భక్తులను సంరక్షించుట కొఱకు వారి శత్రువులను నిర్మూలము గావించి, వారిలో ఒక్కరు కూడ మిగలకుండచేసి, వారిని ఆకాశ పుష్పమువలె లేనివారినిగా చేసితివి.

73) పుష్పక రభసగతి గోష్పదీకృత గగనార్ణవ!

పుష్పక=పుష్పకవిమానముయొక్క, రభసగతి=వేగమైన సంచారముచే, గోష్పదీకృత=ఆవుపాదమంత చిన్నదిగా చేయబడిన, గగన+అర్ణవ=ఆకాశమను సముద్రమును కలవాడా!

నీవు అయోధ్యకు తిరిగివచ్చుటకు విభీషణుడు పుష్పక విమానమును తీసికొనివచ్చెను. అందు నీవు అందఱితో కలసి కూర్చుండి ఆ విమానము సముద్రమువలె విశాలమైన ఆకాశమును గోష్పాదమంత ప్రదేశమును దాటునట్లు అత్యల్పకాలమున సులభముగా దాటిపోవునట్లు చేసితివి.

74) ప్రతిజ్ఞార్ణవ తరణ కృతక్షణ భరత మనోరథ సంహిత సింహాసనాధిరూఢ!

ప్రతిజ్ఞా=శపథమను, అర్ణవ=సముద్రమును, తరణ=దాటుటలో, కృతక్షణ=ఊనికనుకల, భరత=భరతునియొక్క, మనోరథ=ఆశకు, సంహిత=తగిన, సింహాసన=సింహాసనమును, అధిరూఢ=అధిరోహించినవాడా!

నీ తమ్ముడగు భరతుడు చిత్రకూటములో నీ పాదుకను పొంది తిరిగి వచ్చునపుడు దాటుటకు వీలులేని సముద్రము వంటి ఒక గొప్ప శపథమును చేసెను. పదునాల్గు సంవత్సరములు గడచిన వెంటనే నీవు అయోధ్యకు తిరిగి రాకపోయినచో, అగ్ని ప్రవేశము చేసి ప్రాణము విడుతును అనునదే ఆ శపథము. అట్లే, పదునాల్గవ సంవత్సరము పూర్తికాగానే నిన్ను ఎదురుచూచి, నీవు రాకపోవుటచే ప్రాణమును త్యజించుటకు భరతుడు ప్రయత్నించునపుడు, హనుమంతుడు ముందుగా వెడలి, నీ రాకను తెలిపి, అతడు ప్రాణత్యాగము చేయకుండ నిలిపెను. పిమ్మట నీవు తిరిగి వచ్చుట, సింహాసనమును అధిష్ఠించియున్న స్థితిలో నిన్ను భరతుడు దర్శించి ఆనందము పొందగోరుట యును జరిగినది. నీవును ఆవిధముగానే సింహాస నారూఢుడవై, లోకమునంతటిని కాపాడితివి.

శ్రీః

రఘువీరగద్యమ్

శ్లో॥ శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ।
వేదాంతాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది॥

శ్లో॥ జయత్యాశ్రితసంత్రాసధ్వాంతవిధ్వంసనోదయః।
ప్రభావాన్ సీతయా దేవ్యా పరమవ్యోమభాస్కరః॥

శ్లో॥ గద్యం శ్రీరఘువీరస్య ప్రణీతం దేశికోత్తమైః।
దాసః శ్రీశింగరార్యో౽యం వివృణోతి యథామతి॥

ఆశ్రిత=దాసుల, సంత్రాస=భయము అనెడి, ధ్వాంత=అంధ కారమును, విధ్వంసన=నశింపజేయుటకు, ఉదయః=ఉదయించినవాడు, సీతయా దేవ్యా=ప్రకాశించు సీతాదేవిచే,ప్రభావాన్=కాంతిని కలవాడు, పరమవ్యోమ= పరమాకాశ మనబడు వైకుంతమునందు, భాస్కరః=సూర్యుడై వెలుగువాడును అగు శ్రీరామ చంద్రుడు, జయతి=సర్వోత్కర్షతో వెలుగుచున్నాడు.

లోకమున సూర్యుడు చీకటిని పారద్రోలుటకై ఉదయించుచున్నాడు. తన కాంతితో ప్రకాశించుచున్నాడు. శ్రీరామచంద్రుడను సూర్యుడు తనను ఆశ్రయించిన వారి భయమను చీకటిని నశింపజేయుటకై ఈ భూమండలమున ఉదయించి నాడు. సూర్యుని కాంతి విడచి ఉండనట్లు, శ్రీరాముని సీత ఎడబాసి యుండదు. అందుచే ఆ స్వామి వైభవము నిరతిశయము, నిరుపమానమును. అతడు పరమాకాశమను వైకుంతములో నిత్యము గొప్పసూర్యుడై వెల్గుచున్నాడు. ఇట్టి శ్రీరాముడు సర్వాధికుడై ప్రకాశించుచున్నాడు.

ఈ లోకములోని సూర్యుడు భయమనెడి తమస్సును నశింపచేయలేక పోవుట, ఆకాశమున ఎల్లప్పుడు ప్రకాశింపకపోవుట మొదలగు కారణములవలన ఆ సూర్యుని కంటె శ్రీరాముడను సూర్యునకు కల అతిశయము వ్యక్తమగుచున్నది.

1) జయ జయ మహావీర!

మహావీర=గొప్పవీరుడవగు శ్రీరామచంద్రా!, జయ జయ=(నీకు) జయ మగు గాక, జయమగు గాక.

శ్రీరామచంద్రా! చిరకాలము వర్ధిల్లుదువు గాక! లోకమున నీతో సమానులు, అధికులును వేరొకరు లేనట్లు, శత్రువులుసైతము పొగడు రీతిలో వీర్యగుణమును కలవాడవై వెలుగొందుదువు గాక!

2) మహాధీరధౌరేయ!

మహాధీరధౌరేయ=గొప్పధైర్యమును కలవారిలో అగ్రగణ్యుడా!

మనస్సున భీతికల్గు హేతువున్నను కొంచెము కూడ భయమును పొందక పోవుటకు ధైర్యమని పేరు. **"వికారహేతౌ సతి విక్రియంతే యేషాం న చేతాంసి త ఏవ ధీరాః"**అని ధీరశబ్ద నిర్వచనము. ఇట్టి ధైర్యగుణమును గొప్పగా కలవారిలో అగ్రేసరుడవగు శ్రీరామా! (అని భావము).

బాలకాండము

3) దేవాసుర సమర సమయ సముదిత నిఖిల నిర్జర నిర్ధారిత నిరవధిక మాహాత్మ్య!

దేవ+అసుర=దేవతలకు, అసురులకు మధ్య జరిగిన, సమర సమయ= యుద్ధ సమయమునందు, సముదిత=ఉదయించిన(చేరిన), నిఖిల నిర్జర=అందఱు దేవతలచే, నిర్ధారిత=నిర్ణయింపబడిన, నిరవధిక=అంతులేని, మాహాత్మ్య=గొప్ప తనమును కలవాడా!

పూర్వము దేవతలకు, అసురులకు మధ్య గొప్ప యుద్ధము జరిగెను. అందు పాల్గొనిన దేవతలు అసురులను జయించు సామర్థ్యమును లేనివారై, శ్రీమన్నారాయణుని వద్దకు చేరి తమను రక్షింపుమని వేడినపుడు, స్వామి అసురులను ఓడించి, దేవతలను కాపాడెను. అపుడు దేవతలందఱు తమలో అందఱి కంటె విష్ణువే అధికుడని నిశ్చయించిరి కదా! శ్రీరామచంద్రా! ఇట్టి నిరతిశయ వైభవమును కలవాడవు నీవు.

4) దశవదన దమిత దైవత పరిషదభ్యర్థిత దాశరథిభావ!

దశవదన=పది తలలను కల్గిన రావణునిచే, దమిత=అణగదొక్కబడిన, దైవత=దేవతల, పరిషత్=సమూహముచే, అభ్యర్థిత=వేడికొనబడిన, దాశరథిభావ =దశరథుని పుత్రుడను భావమును కలవాడా!

అగ్ని ఆమెను తీసికొనివచ్చి, ఆమె పవిత్రతను లోకమంతయు గుర్తించునట్లు పల్కెను. అపుడు నీవు మరల ఆమెను కలిసితివి. ఇద్దఱును చేసికొనిన ఒప్పందముచే మొదట నీవు విశ్లేషించుటకు, పిమ్మట కలియుటకును నీ సంకల్పమే కదా కారణము! నీ ధర్మపత్నియైన ఆమె నీ ఇష్టానుసారము ప్రవర్తింపతగినది కదా!

70) విభీషణ వశంవదీకృత లంకైశ్వర్య!

విభీషణ=విభీషణునకు, వశంవదీకృత=స్వాధీనమగునట్లు చేయబడిన, లంకా+ఐశ్వర్య=లంకయొక్క పాలనను కలవాడా!

నీ బాహుబలముతో సంపాదించిన లంకైశ్వర్యమును నీదిగానే తలచి, నీకు ప్రతినిధిగా విభీషణుని నియమించి, అతని ద్వారా పరిపాలనను నీవు సాగించియుండవచ్చును. విశాల మనస్కుడవగు నీవు అట్లు చేసితివా? అతడు పూర్వము నిన్ను శరణాగతి చేయుటయును, "నిన్ను సత్యముగా లంకకు అధిపతిని చేయుదును" అని మాట ఇచ్చి నీవు లక్ష్మణునిచే సముద్రములోని నీటిని తెప్పించి, అతనికి రాజ్యాభిషేకము చేయుటను తలచి, లంకను అతనికి అధీనముచేసి,దానిని సకలస్వాతంత్ర్యముతో అనుభవించునట్లు అనుగ్రహించితివి.

71) నిష్పన్నకృత్య!

నిష్పన్నకృత్య=చేయవలసిన పనిని పూర్తిచేసినవాడా!

రావణుని వలన కల్గిన బాధచే దుఃఖము పొందిన దేవతలు మొదట శరణువేడినపుడు వారికి మాట ఇచ్చిన ప్రకారము, రావణుని సంహరించి, వారి భయమును పోగొట్టితివి. శరణుపొందిన విభీషణునకు ఇచ్చిన మాట ప్రకారము అతనిని ప్రభువు గావించితివి. రాక్షసులవలన బాధను పొందిన మునివరులకు ఇచ్చిన మాట ప్రకారము రాక్షసులను వధించి వారి దుఃఖమును తీర్చితివి. ఇట్లు "కృత కృత్య స్తదా రామః" అనునట్లు నీ అవతార ప్రయోజనమును పూర్తిచేసితివి.

72) ఖపుష్పిత రిపుపక్ష!

ఖపుష్పిత=ఆకాశపద్మమువలె కావించిన, రిపుపక్ష=శత్రుపక్షమును కలవాడా!

అను, జలధి=సముద్రములోని, పృషత=జలకణముయొక్క, లవ=అల్పాంశమును కలవాడా!

అపుడు బ్రహ్మయు నీ గొప్పతనమును కీర్తింపదొడగెను. అతని జ్ఞానము అంతులేనిది. అట్టి బ్రహ్మ కూడా నీ మహిమ అను సముద్రములోని ఒక నీటికణము యొక్క అత్యల్పాంశమును మాత్రమే తెలిసికొని కీర్తింపగల్గెను. బ్రహ్మస్థితియే ఇట్లున్నచో, ఇక మిగిలినవారి స్థితిని గూర్చి చెప్పవలెనా!

68) విగతభయ విబుధ పరివృఢ విబోధిత వీరశయన శాయిత వానర పృతనౌఘ!

విగతభయ=భయముతీరిన, విబుధ=దేవతల, పరివృఢ=నాయకుడగు ఇంద్రునిచే, విబోధిత=తిరిగి బ్రతికిన, వీరశయన=యుద్ధరంగమున, శాయిత= చంపబడిన, వానరపృతన+ఓఘ=వానరసైన్యము యొక్క సమూహమును కలవాడా!

రావణుడు వధింపబడుటచే ఇంద్రుడు మొదలగు దేవతలు భయమును తీరిన వారయ్యిరి. ఇంద్రుడు నీ వద్ద తన ఆనందమును వ్యక్తముచేసి, నీకు ఏదైన సేవచేయవలెనని తలచి, అందులకు నిన్ను వేడెను. నీవు యుద్ధమున నీ కొఱకు ప్రాణములను విడచిన వానర వీరులు తిరిగి బ్రతుకునట్లు చేయుమని కోరితివి. ఇంద్రుడు ఆవిధముగానే చేసెను. నిద్రపోయిలేచిన వారివలె వానర సైన్యము గుంపులు గుంపులుగా ప్రాణములను పొంది లేచివచ్చిరి. నీ కరుణకు అవధి కలదా!

69) స్వసమయ విఘటిత సుఘటిత సహృదయ సహధర్మచారిణీక!

స్వసమయ=తన సంకల్పముచే, విఘటిత=విశ్లేషించినది, సుఘటిత= కలసినదగు, సహృదయ=హృదయముతో కూడిన, సహధర్మచారిణీక=భార్యను కల్గినవాడా!

రావణుని నీవు వధించి, జయించిన వృత్తాంతమును తెలిసికొనిన సీతాదేవి నీ ఎదుటికి వచ్చి నిలచెను. ఆమె పవిత్రతను శంకించు లోకమునకు విశ్వాసము కల్గుటకై ఆమె అగ్ని ప్రవేశము చేయునట్లు చేసి ఆమెను విడచితివి. పిమ్మట

రావణుడు బ్రహ్మవలన పొందిన వరముల బలముతో గర్వమును పొంది విర్రవీగి, దేవతలను మిక్కిలి బాధించెను. అట్లు బాధనొందిన దేవతలు, దశరథుడు సంతానార్థము చేసిన యాగములో కలిసిరి. వారపుడు తమ బాధ తీరు ఉపాయమును ఆలోచింపవలసినదిగా బ్రహ్మను ప్రార్థించిరి. ఆ సమయమున యాగములో సమర్పించిన హవిర్భాగమును స్వీకరించుటకై భగవానుడవగు నీవు వచ్చితివి. బ్రహ్మ మొదలగు దేవతలందఱు నిన్ను అపుడు రావణుని బారి నుండి తమను కాపాడవలసినదిగా ప్రార్థించి, అందులకై దశరథుని పుత్రునిగా అవతరింపవలసినదని వేడిరి.

5) దినకర కుల కమల దివాకర!

దినకర=సూర్యుని, కుల=కులము అనెడి, కమల=తామరపూవును వికసింప చేసెడి, దివాకర=సూర్యునివంటి వాడా!

లోకమున సూర్యుడు తామరపూవులను తన ఉదయముతో వికసింప చేయును. నీవు సూర్యకులమున అవతరించితివి. సూర్యకులము గొప్పతనమునకు స్థానమై, లోకమునకు సహాయపడి, ఆనందింపచేయుటచే తామరపూవు వంటిది. ఆ కులమునకు నీ అవతారము వలన గొప్పతనము కల్గినది. కావున సూర్యకుల మనెడి తామర పూవును వికసింపచేయు సూర్యుడవై నీవు వెలుగుచున్నావు.

6) దివిషదధిపతి రణ సహచరణ చతుర దశరథ చరమ ఋణ విమోచన!

దివిషద్=దేవతల, అధిపతి=ప్రభువగు ఇంద్రునియొక్క, రణ=యుద్ధమున, సహచరణ=సహాయముచేయుటలో, చతుర=సమర్థుడగు, దశరథ=దశరథుని, చరమ ఋణ=చివరి ఋణమును, విమోచన=తీర్చినవాడా!

దశరథుడు అన్ని దిక్కుల యందు, దేవలోకము నందును రథమును నడపగల సమర్థుడు. దేవతలకు ప్రభువగు ఇంద్రుడు అసురులతో పలుమార్లు యుద్ధము చేయవలసివచ్చెను. ఇంద్రునకు అసురులను జయించుటకు వీలు కాలేదు. అపుడు ఇంద్రుని ప్రార్థనపై దశరథుడు దేవలోకమునకు వెడలి, యుద్ధమున అతనికి సహాయపడి, అసురులను పారద్రోలెను. ఇట్టి శక్తినికల దశరథుడు వేదమును అధ్యయనము చేయుట ద్వారా ఋషి ఋణమును,

యజ్ఞయాగాదులను నిర్వహించుట ద్వారా దేవఋణమును తీర్చెను. అతని చివరి ఋణమగు పితౄణము మాత్రమే సంతానమును పొందలేకపోవుటచే మిగిలియుండెను. ఆ ఋణమును నీవు దశరథునకు పుత్రునిగా జన్మించుట ద్వారా తీర్చితివి. బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యః యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్యః అని శ్రుతి వాక్యములో పితౄణము చివరి ఋణముగా తెలుపబడుటను బట్టి ఇచ్చట కూడా అది చరమ ఋణముగా నిర్దేశింపబడినది.

7) కోసలసుతా కుమారభావ కంచుకిత కారణాకార!

కోసలసుతా=కౌసల్యకు, కుమారభావ=పుత్రునిగా అవతరించుటచే, కంచుకిత=మఱుగు పఱచబడిన, కారణ+ఆకార=కారణత్వమును కలవాడు!

జగత్తు అంతయు నీ వలన ఉద్భవించినదగుటచే అన్నిటికిని కారణమై యున్నవాడవు నీవు. ఇట్టి నీ మహిమను అంతటిని నీవు కప్పి పుచ్చుకొని కౌసల్యా దేవి గర్భము నుండి లోకములోని అందరు శిశువుల వలె ఉద్భవించితివి. ఇట్లు గర్భవాసము, భూమియందు జన్మించుట, స్తన్యమును త్రాగుట, రోదించుట, ఇసుకలో ఆడుట వంటి నీ లీలలను చూచినవారు నీవు లోకమునకు కారణ భూతుడవగు పరబ్రహ్మ అను విషయమును తెలిసికొనలేకపోయిరి.

8) కౌమారకేళి గోపాయిత కౌశికాధ్వర!

కౌమారకేళి=బాల్యక్రీడచే, గోపాయిత=రక్షింపబడిన, కౌశిక+అధ్వర= విశ్వామిత్ర మహర్షి యాగమును కలవాడా!

విశ్వామిత్రమహర్షి పలు యజ్ఞములను చేసెను. ఒక్కొక్క యాగమునందును రాక్షసులు చేయు ఉపద్రవము అధికమయ్యెను. ఒక్క యాగమును కూడ పరి సమాప్తిని చేసి అవభృథస్నానమును ఆ మహర్షి చేయలేకపోయెను. అతడు దశరథ మహర్షి వద్దకు వచ్చి, ప్రార్థించి, నిన్ను, నీ అనుజుడగు లక్ష్మణుని వెంటకొని పోయెను. నీవు యజ్ఞ విఘ్నకారులగు రాక్షసులను వధించి, ఆ ముని చేయు యాగమును కాచితివి. ఈ కార్యమందు నీ వెట్టి శ్రమను పొందలేదు. రాక్షసులతో యుద్ధము చేయుట, వారిని వధించుట మొదలగునవి నీకు బాల్య క్రీడలుగనే అయ్యెను. చిన్నతనమునందే నీవు చూపిన సామర్థ్యమునకు అవధి కలదా!

9) రణాధ్వర ధుర్య భవ్య దివ్యాస్త్రబృంద వందిత!

లను, ముఖరముఖ=పల్కు ముఖములను కల, మునివర=గొప్పమునులచే, పరిపణిత=పొగడబడినవాడా!

రావణుని భుజబలము లోకములోనున్న అందఱి భుజబలము కంటె గొప్పది. వరబలము అధికమే. ఇట్టి బలమును కల రావణుని పదితలలను తఱిగి క్రింద పడునట్లు చేసితివి. దానివలన కల్గిన గొప్ప శోకముతో పరవశ అయిన అతని భార్యయగు మండోదరి అతనిపై పడి రోదించినది. ఆ రోదన వాక్యములలో నీ స్వరూప-రూప-గుణ-విభూతులు మొ॥గు సకలవేదార్థముల సారాంశములు అణగియున్నవి. ఆ అర్థములనుకల వేదాంత వాక్యములను మునివరులు తమ నోటితో పల్కుచు, నీ కీర్తిని స్తుతించిరి.

66) అభిగత శతమఖ హుతవహ పితృపతి నిరృతి వరుణ పవన ధనద గిరిశముఖ సురపతి నుతి ముదిత!

అభిగత=సమీపమునకు వచ్చిన, శతమఖ=ఇంద్రుడు, హుతవహ=అగ్ని, పితృపతి=యముడు, నిరృతి=నిరృతి, వరుణ=వరుణుడు, పవన=వాయువు, ధనద=కుబేరుడు, గిరిశముఖ=శివుడు మొదలగు, సురపతి=గొప్పదేవతలు చేసిన, నుతి=స్తోత్రముచే, ముదిత=సంతోషించినవాడా!

రావణుడు మరణించుటను గూర్చి సీతాదేవికి తెలియజేసి, విభీషణుడు ఆమెను నీ వద్దకు తీసికొనివచ్చెను. అపుడు పలు నెలలుగా రాక్షసుని సమీపమున నుండుటచే లోకములోని జనులకు సందేహము కల్గునని తలచిన నీవు ఆమె పవిత్రతను లోకమునకు చూపుటకు అగ్నిప్రవేశమును చేయించితివి. ఆ సమయములో దిక్పాలకులగు ఇంద్ర-అగ్ని-యమ-నిరృతి-వరుణ-వాయు-కుబేర-శివాదులు మిగిలిన దేవతలు అందఱు అచటికివచ్చి నీ మహిమను కీర్తించి, సీతాదేవిని నీవు పరిగ్రహించునట్లు వేడిరి. వారి స్తోత్రముచే నీవు మిక్కిలి ఆనందించితివి.

67) అమిత మతి విధి విదిత కథిత నిజ విభవ జలధి పృషత లవ!

అమిత=అంతులేని, మతి=బుద్ధిని (జ్ఞానమును) కల, విధి=బ్రహ్మచే, విదిత =తెలిసికొనబడినది, కథిత=చెప్పబడినదగు, నిజ=నీ యొక్క విభవ=గొప్పతనము

=తిరిగి మొలచుటచేతను, దరగళిత=కొంచెము తగ్గినది, జనిత=తిరిగి పుట్టినదియు అగు, దర=భయముచే, తరళ=చంచలుడైన, హరిహయ=ఇంద్రుని యొక్క, నయన=కన్నులను, నళినవన=తామర పూలవనముల, రుచి=కాంతితో, ఖచిత=పొదగబడిన, ఖతల=ఆకాశము నుండి, నిపతిత=రాలిన, సురతరు= కల్పక వృక్షముల,కుసుమ=పూవుల, వితతి=సమూహముచే, సురభిత=సుగంధము కల్గినదిగా చేయబడిన, రథపథ=రథము యొక్క మార్గమును కలవాడా!

నీ పదునైన బాణములతో రావణుని పది తలలను ఖండించి, క్రిందకు పడునట్లు చేసితివి. బ్రహ్మవలన వరమును పొందిన వాడగుటచే రావణుని తలలు మరల మరల మొలచినవి. నీవు అతని తలలను ఖండించుట, అవి తిరిగి మొలచుటయు జరిగినది. రావణుని తలలు ఖండింపబడినపుడు ఇంద్రునకు భయము తీరుట, అవి తిరిగి మొలచినపుడు మరల భయము కల్గుట – ఇట్లు చంచలమైన స్థితి అతనికి ఏర్పడినది. అనంతరము నీవు బ్రహ్మాస్త్ర ప్రయోగముతో రావణుని శిరస్సులను సమూలముగా ఖండించి, అతనిని వధించితివి. అపుడు మరల అతనికి తలలు పుట్టలేదు. రావణుడు చనిపోవుటను చూచిన ఇంద్రుని వేయికన్నులు తామర వనములవలె వికసించినవి. దేవతలును కల్పవృక్షముల పూవులను వర్షించిరి. వానిచే నీ రథము పయనించు మార్గము అంతయు పరిమళించినది. ఇట్లు రావణుని వధించి, జయమును పొందిన నీవు దేవతలకు గొప్ప ఆనందమును చేకూర్చితివి.

65) అఖిలజగ దధిక భుజబల వరబల దశలపన లపనదశక లవన జనిత కదన పరవశ రజనికరయువతి విలపన వచన సమవిషయ నిగమ శిఖర నికర ముఖరముఖ మునివర పరిపణిత!

అఖిలజగత్=అందఱు లోకజనులకంటె, అధిక=అధికమైన, భుజబల= భజబలమును, వరబల=వరబలమును, కల్గినవాడగు, దశలపన=పదితలలు కల రావణుని, లపనదశక=పదితలలను, లవన=ఖండించుటచే, జనిత=పుట్టిన, కదన=దుఃఖముచే, పరవశ=తనవశము కోల్పోయిన, రజనికరయువతి= రావణుని భార్యయైన మండోదరియొక్క, విలపన వచన=రోదన వాక్యములతో, సమవిషయ=సమమైన అర్థమునుకల, నిగమ శిఖర నికర=వేదాంత సమూహము

రణ=యుద్ధమనెడి, అధ్వర=యాగములో, ధుర్య=ముందు నిలచి, కార్యమును పూర్తిచేసిన, భవ్య=(నీ) వశములోనున్న, దివ్య=గొప్ప, అస్త్రబృంద= అస్త్రసమూహముచే, వందిత=నమస్కరింపబడినవాడా!

విశ్వామిత్రముని నీకు పలు అస్త్రములను ఇచ్చెను. ఆ అస్త్రములు నీకు సహాయ పడుటకై నీ ఎదుటకు వచ్చి నిలిచినపుడు యుద్ధము చేయునపుడు నీకు సహాయమును చేయుమని వానిని ఆజ్ఞాపించితివి. మారీచుడు మొదలగు వారితో పోరు సలుపు సమయమున నీవు నీతిని తప్పక క్రమమున నడచుకొనుటచే అది ఒక యాగమువంటిది. యుద్ధసమయములో దివ్యాస్త్రములు నీముందు నిలచి, సహాయపడి నీకు విజయమును చేకూర్చినవి. కార్యమును పూర్తిచేసిన పిమ్మట ఆ దివ్యాస్త్రములు నీకు విధేయములై వినయముగా నీ ముందుకు వచ్చి నమస్కరించి నిలచినవి.

10) ప్రణతజన విమత విమథన దుర్లలిత దోర్లలిత!

ప్రణతజన=ఆశ్రయించి, నమస్కరించిన జనులయొక్క, విమత=శత్రువు లను, విమథన=మర్దించుటలో, దుర్లలిత=మిక్కిలి కఠినములైన, దోః= బాహువులతో, లలిత=అందముగా శోభిల్లువాడా!

నిన్ను నమస్కరించు భక్తుల శత్రువుల పట్ల నీకు కోపము కల్గును. వారిని వధించుటలో నీ బాహువులు మిక్కిలి కఠినముగా ప్రవర్తించి, వారిని మట్టు పెట్టెను. ఇట్లు వీర్యమును కల బాహువులతో నీవు అందముగా వెలుగుచున్నావు.

11) తనుతర విశిఖ వితాడన విఘటిత విశరారు శరారు తాటకా తాటకేయ!

తనుతర=మిక్కిలి చిన్నదైన, విశిఖ=నీ బాణము యొక్క, వితాడన=దెబ్బచే, విఘటిత=బాధింపబడినవారు, విశరారు=తమను బాధించువారెవ్వరు లేనివారు, శరారు=ఇతరులను బాధించువారును అగు, తాటకా తాటకేయ=తాటకను, ఆమె కుమారులగు మారీచసుబాహులను కలవాడా!

తాటక అను రాక్షసి మిక్కిలి క్రూరురాలు. ఆమె వలన దేశమున గొప్ప ఉపద్రవము ఏర్పడెను. ఆమె పుత్రులు అగు మారీచ, సుబాహు లిర్వురును

ఆమె వలెనే జనులను పీడించుచు, మునులు చేయు యాగాదులను భగ్నమొనర్చెడి వారు. వారిని ఎదిరించి, బాధించు వారెవ్వరును లేకుండిరి. కావున వారు బల గర్వముతో విర్రవీగి, జనులకు మిక్కిలి హాని కల్గించుచుండిరి. నీవు ఒక చిన్న బాణమును గొని, విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞను అనుసరించి తాటకను చంపి, ఆమె పుత్రుల గర్వమును అణచితివి.

12) జడకిరణ శకల ధర జటిల నటపతి మకుటతట నటనపటు విబుధసరి దతిబహుళ మధుగళన లలిత పదనళిన రజ ఉపమృదిత నిజవృజిన జహదుపలతను రుచిర పరమ మునివర యువతి నుత!

జడకిరణ=చల్లనికిరణములను కల చంద్రునియొక్క, శకల=చిన్నభాగమును (చంద్రకళను), ధర=ధరించువాడై, జటిల=జటలను దాల్చువాడైన, నటపతి= నటరాజు అగు శివునియొక్క, మకుటతట=శిరస్సుపై, నటనపటు=నాట్యము చేయుటలో సమర్థురాలగు, విబుధసరిత్=దేవగంగ అను, అతిబహుళ=మిక్కిలి అధికమైన, మధుగళన=తేనెలధారతో, లలిత=అందమైన, పదనళిన=పాద పద్మముల, రజః=పుప్పొడితో, ఉపమృదిత=నశింపచేయబడిన, నిజవృజిన=తన పాపమును కల్గినదై, జహత్+ఉపలతను=విడచిన శిలారూపమును కల్గినదై, రుచిర=సుందరమైనదై, పరమ మునివర=గొప్పవాడగు గౌతమముని యొక్క యువతి=భార్యయగు అహల్యచే, నుత=స్తుతింపబడినవాడా!

చంద్రుడు చల్లని కిరణములను కలవాడు. ఆ చంద్రుని శకలమును తన తలపై జటాధారియగు శివుడు దాల్చియున్నాడు. నటరాజు అగు శివుడు నీ పాదపద్మముల నుండి స్రవించు మధుధారయా! అనునట్లున్న దేవనదియగు గంగను తన జటాజూటమున ధరించియున్నాడు. శివుని తలపై నటనమాడు ఆ గంగయొక్క ఉత్పత్తిస్థానమగు నీ పాదపద్మముల రజస్సు (ధూళి) గౌతమ మహర్షి శాపమువలన శిలారూపమును పొందియున్న అహల్యపై పడినది. వెంటనే ఆమె పాపముపోయి, శాపము తీరగా, శిలారూపము వీడి, అందమైన తన రూపమును ఆమె తిరిగి పొందినది. అట్లు నిజరూపమును పొందిన అహల్య నిన్ను భక్తితో స్తుతించినది. అహల్య శిలారూపమును పొందినట్లు వాల్మీకి రామాయణమున స్పష్టముగ లేకున్నను పద్మపురాణమును బట్టి కంబ రామాయణాదులను బట్టి కవి ఇట్లు పల్కెనని భావింపనగును.

ఎంతమంది సైనికులు యుద్ధమునకు వచ్చినను క్షణకాలమున వారిని దగ్ధము చేయగల నీ వీర్యమునకు లోకమున సాటిగలదా!

62) త్ర్యంబక సమధిక ఘోరాస్త్రాడంబర!

త్ర్యంబక=శివునికంటె, సమధిక=అధికమైన (ఎక్కువ), ఘోర=భయంకరమై యున్న, అస్త్ర=అస్త్రముల, ఆడంబర=శక్తిని కలవాడా!

నీ అస్త్రముల బలము శివుని అస్త్రబలము కంటె పలురెట్లు అధికమైనది. భయంకరమైనది. ఇట్లయినను, వానరులముందు నీకును, శివునకును సమమైన అస్త్రబలము కల్గినట్లు నీవు పల్కుట నీ గొప్పతనమును తెలుపుటయేకాక, మానుష భావనలో తనను మాత్రము పొగడుకొనుట తగినది కాదను ధర్మ సూక్ష్మాంశమును తెలుపుచున్నది.

63) సారథి హృత రథ సత్రప శాత్రవ సత్యాపిత ప్రతాప!

సారథి=తేరునడపు సారథిచే, హృత=తిప్పితీసికొనిపోబడిన, రథ=రథమును కలవాడు, సత్రప=కావుననే లజ్జనుకలవాడగు, శాత్రవ=శత్రువగు రావణునిచే, సత్యాపిత=నిజమని నిరూపింపబడిన, ప్రతాప=వీర్యమును కలవాడా!

యుద్ధరంగమున నీ బాణములచే మిక్కిలి బాధను పొందిన రావణుడు అలసట చెందినపుడు సారథి రథమును తిప్పినడపి, భవనమునకు తీసికొని వచ్చెను. దానిని తెలిసికొనిన రావణుడు మిక్కిలి సిగ్గుపడెను. సారథిపై కోపించి, "అంతులేని కీర్తిని పొందిన ప్రతాపమును కల రాముని ముందు నన్ను కాపురుషునిగా చేసితివి కదా!" (శత్రోః ప్రఖ్యాత వీరస్య.... కాపురుష స్త్వయా) అని సారథిని నిందించెను. ఇట్లు శత్రువు సైతము పొగడునట్టి ప్రతాపమును కలవాడవు నీవు.

64) శిత శర కృతలవన దశముఖ ముఖదశక నిపతన పునరుదయ దరగళిత జనిత దర తరళ హరిహయ నయన నళినవన రుచి ఖచిత ఖతల నిపతిత సురతరు కుసుమ వితతి సురభిత రథపథ!

శిత=పదునైన, శర=బాణములతో, కృతలవన=ఖండింపబడిన, దశముఖ =రావణుని, ముఖదశక=పదితలలు, నిపతన=క్రిందపడుటచేతను, పునఃఉదయ

సేన అను, జలధిలహరి=సముద్ర ప్రవాహమునందలి, కలకలరవ= కలకలమను శబ్దముచే, కుపిత=కోపించిన, మఘవజిత్=ఇంద్రజిత్తును, అభిహన నకృత్=వధించిన, అనుజ=లక్ష్మణుని, సాక్షిక=సాక్షిగాగొని, రాక్షస=రాక్షసులతో జరిగిన, ద్వంద్వయుద్ధ=ద్వంద్వయుద్ధమును కలవాడా!

తన సేనలకు పలురీతులలో అపజయము కల్గుటను చూచిన ఇంద్రజిత్తు శత్రు సంహారము కొఱకు ఒక అభిచారహోమమును చేయ ప్రారంభించెను. ఆ యాగమును అతడు పూర్తిచేసినచో అతడు అప్రతిహతమైన బలమును కలవాడగునని భయపడిన విభీషణుడు వానరసైన్యము గ్రహించునట్లు ఆ విషయమును తెలిపెను. దానిని తెలిసికొనిన వానర సైన్యము ఇంద్రజిత్తు అభిచారహోమము కొఱకు ప్రజ్జ్వరిల్ల చేసిన అగ్నిలో హోమము చేయకుండ పాడుచేయవలెనని తలచి, మిక్కిలివేగముగా పోయినవి. లెక్కకు మించిన వానరసేనలు కలకలమను శబ్దమును సముద్రఘోష వలె పెద్దగాచేయుచు,అతడు హోమము చేయుచోటికి లక్ష్మణుని నాయకత్వములో వెడలినవి. దాని ఘోషతో ఇంద్రజిత్తు చేయు హోమమునకు అంతరాయము కల్గినది. దానితో అతడు మిక్కిలి కోపించెను. హోమమును పూర్తి చేయకుండగనే, మధ్యలోనే వానరసేనలను ఎదిరించుటకు ఇంద్రజిత్తు పరుగెత్తి వచ్చెను. అపుడు పెద్ద యుద్ధము జరిగినది. లక్ష్మణుడు గొప్ప అస్త్రమును అభిమంత్రించి, **"ధర్మాత్మా సత్యసంధశ్చ రామో దాశరథిః యది"** ఇత్యాదిగా నీ మహిమను పణముగా పెట్టి ఇంద్రజిత్తుపై బాణ ప్రయోగము చేసెను. ఆ అస్త్రము అతనిని వధించెను. లక్ష్మణుడు జయించి, నీ వద్దకు వచ్చి, నీ ఆశీర్వాదమును పొందెను. తన కుమారుని మరణముతో తీవ్రమైన ఆగ్రహమును పొందిన రావణుడు మిక్కిలి బలమును కల మూల బలమును యుద్ధమునకు పంపెను. ఆ మూలబలముతో నీవు లక్ష్మణుని కట్టెదుటనే అద్భుతమైన యుద్ధమును చేసితివి. ఆ యుద్ధమున నీవు గంధర్వాస్త్రమును విడుచుటచే రాక్షససేనలు మోహమును పొంది, అందఱిని నీరూపమును కల్గిన వారినిగానే చూచిరి. దానివలన వారు ఒకరిని వేరొకరు నిన్నుగా తలచి, పరస్పరము వధించుకొనిరి. అట్టి యుద్ధమున నీవు జయమును పొంది ప్రకాశించితివి.

61) అప్రతిద్వంద్వ పౌరుష!

అప్రతిద్వంద్వ=సాటిలేని, పౌరుష=పరాక్రమమును కలవాడా!

13) కుశికసుత కథిత విదిత నవ వివిధ కథ!

కుశికసుత=విశ్వామిత్రమునిచే, కథిత=చెప్పబడిన, విదిత=తెలిసికొనబడిన, నవ=ఇంతకుముందు వినియుండకపోవుటచే కొత్తవైన, వివిధ=అనేకములైన కథ=కథలను కలవాడా!

నీవును, నీ అనుజుడగు లక్ష్మణుడును విశ్వామిత్రమహర్షితో కలిసి పయనించునపుడు ఆ మహర్షి కాలినడకతో ప్రయాణముచేయు మీకు శ్రమ తెలియకుండుటకై ఇతః పూర్వము మీరు వినని కథలను ఎన్నిటినో చెప్పెను. మన్మథుని వృత్తాంతము, తాటకవధ, వామనావతార వృత్తాంతము, జనకుని వింటికథ, తన పూర్వ పురుషుల కథ, సుబ్రహ్మణ్యస్వామి ఉత్పత్తి, సగరపుత్రుల చరిత్ర మొదలగు అనేక అశ్రుత కథలను ఆ ముని చెప్పగా నీవు ఆసక్తితో వింటివి.

14) మైథిల నగర సులోచనా లోచన చకోర చంద్ర!

మైథిల=జనకుని, నగర=నగరమగు మిథిలలోని, సులోచనా=అందమైన కన్నులనుగల యువతుల, లోచన=నేత్రములనెడి, చకోర=చకోరపక్షులకు, చంద్ర= చంద్రుని వంటివాడా!

మిథిలానగరమున గల యువతులు నేత్ర సౌందర్యమును కలవారు. నిన్ను విశ్వామిత్రముని మిథిలానగర వీధులలో వెంట నిడికొనిపోవునపుడు ఆ యువతులు నీ అందమును దర్శించి మోహమును చెంది, కన్నులను కల్గినందు లకు తగిన ఫలమును పొందిరి. వెన్నెలనే జీవనాధారముగా జీవించు చకోర పక్షులకు చంద్రుడు ఆనందము కల్గించు విధమున వారి కన్నులకు నీవు నీ గొప్ప రూపముతో గొప్ప విందును చేకూర్చితివి.

15) ఖండపరశు కోదండ ప్రకాండ ఖండన శౌండ భుజదండ!

ఖండపరశు=శివునియొక్క కోదండ ప్రకాండ=గొప్పవిల్లును, ఖండన =విఱుచుటలో, శౌండ=సామర్థ్యమునుకల, భుజదండ=బాహుదండములను కలవాడా!

జనకుడు తన కుమార్తెయగు సీతను ఇచ్చి వివాహము చేయుటకు శివుని

ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టవలెనను నియమమును ఏర్పరచెను. నీవు మిథిలకు చేరిన వెంటనే విశ్వామిత్రుని కోరికను అనుసరించి జనకుడు ఆ వింటిని ఐదువేలమంది వీరుల సహాయముతో సభకు తీసికొని వచ్చునట్లు చేసెను. దానిని నీవు ఎత్తి ఎక్కుపెట్ట పోవునపుడు నీ బాహుబలమునకు ఆ విల్లు భగ్నమైనది. ఇట్టి గొప్ప బలిష్ఠములైన బాహువులను కలవాడవు నీవు.

16) చండకర కిరణ మండల బోధిత పుండరీకవన రుచి లుంఠాక లోచన!

చండకర=తీవ్రములైన కిరణములనుకల సూర్యునియొక్క, కిరణ= కిరణముల, మండల=కూటములచే, బోధిత=వికసించిన, పుండరీకవన= కొంచెము ఎఱుపును కల తెల్లతామర పూల సమూహముల, రుచి=శోభను, లుంఠాక=అపహరించు, లోచన=నేత్రము లను కలవాడా!

నీవు శివ ధనుస్సు భగ్నము చేయగానే సీతాదేవిని వివాహ మాడుటకు వీలు కల్గినది. అందుచే నీ మనస్సున ఆనందము కల్గినది. దానివలన నీ కన్నులు వికసించి, విశాలములై వెలిగినవి. అవి, సూర్యుని కిరణముల వలన వికసించిన తామర పూల సమూహము కంటె మిక్కిలి సుందరములై వెలుగొందినవి.

17) మోచిత జనక హృదయ శంకాతంక!

మోచిత=విడువబడిన, జనకహృదయ=జనకుని హృదయములోనున్న, శంకా+ఆతంక=సందేహము వలన ఏర్పడిన భయమును కలవాడా! (జనకుని భయమును తీర్చినవాడా!).

"సీతను వివాహమాడుటకు శివుని వింటిని ఎక్కుపెట్టుటను పణముగా పెట్టితినే! శ్రీరాముడు ధనుస్సును ఎక్కుపెట్టకపోయినచో సీతావివాహమెట్లు జరుగును?" అని చింతను పొందిన జనకుడు తన మనస్సున వ్యాకులపడెను. నీ కరస్పర్శ సోకగానే శివధనుస్సు భగ్నమగుటచే నీవు జనకుని మనస్సుననున్న బాధను తొలగునట్లు చేసితివి.

18) పరిహృత నిఖిల నరపతి వరణ జనకదుహితృ కుచతట విహరణ సముచిత కరతల!

పరిహృత=లేకుండ చేయబడిన, నిఖిల నరపతి=సకల ప్రభువుల యొక్క,

యున్నను, శత్రువులకు మిక్కిలి భయమును కల్గించును. ఇట్టి వింటిని చేతిలో దాల్చి, నిలచి, దాని సహాయముతో రావణునిపై బాణములను ప్రయోగించితివి. నీ వింటి నుండి వెలువడిన కఠినములైన బాణములు అతని కిరీటమును పొడిచేసి అతనికి కలతను కల్గించినవి. అలసటను భయమును పొందించినవి. ఆ స్థితిలో అతనిని సంహరించుట చాల సులభము. కాని, ఆ పని బలహీనుడు చేయుపని అని నీవు తలచితివి. అతని అలసటను గ్రహించి, అతనిపై కృప చూపితివి. అతనితో తన ఇంటికిపోయి, అలసట తీరిన తర్వాత బలమును తిరిగి సంపాదించుకొని, యుద్ధమునకు రమ్మని పల్కితివి. ఇట్లు అతడు శ్రమ తీర్చుకొనునట్లు అవకాశమునిచ్చుటచే నీ వీర్యగుణమును లోకము అంతయు పొగడినది.

59) కుంభకర్ణ కులగిరి విదళన దంభోళిభూత నిఃశంక కంకపత్ర!

కుంభకర్ణ=కుంభకర్ణుడను, కులగిరి=కులపర్వతమును, విదళన=బ్రద్దలు చేయుటలో, దంభోళిభూత=వజ్రాయుధమైయున్న, నిఃశంక=సందేహమునకు తావులేని, కంకపత్ర=బాణములను కలవాడా!

రావణుడు పెద్ద ప్రయత్నమును చేసి, కుంభకర్ణుని నిద్ర నుండి లేపి, నీతో యుద్ధము చేయుటకు అతనిని పంపెను. ఇంద్రుడు వజ్రాయుధముతో పెద్ద పెద్ద కుల పర్వతములను బ్రద్దలుచేయునట్లు నీవు బాణముతో కొండవంటి కుంభకర్ణుని శరీరమును బ్రద్దలుచేసి, అతని శిరస్సును ఖండించితివి. ఇట్లు వీర్యములో ఎవరికిని సందేహము కలుగనట్టి రీతిలో గొప్పతనమును కల్గినది నీ బాణము.

60) అభిచరణ హుతవహ పరిచరణ విఘటన సరభస పరిపత దపరిమిత కపిబల జలధిలహరి కలకలరవ కుపిత మఘవజిదభిహననకృదనుజ సాక్షిక రాక్షస ద్వంద్వయుద్ధ!

అభిచరణ=అభిచార హోమముచేయుటకై ప్రజ్వరిల్లచేయబడిన, హుతవహ= అగ్నిని, పరిచరణ=పూజించుటను, విఘటన=పాడుచేయుటకై, సరభస= వేగముతో, పరిపతత్=పైనపడుచున్న, అపరిమిత=అంతులేని, కపిబల=వానర

57) అకృతచర వనచర రణకరణ వైలక్ష్య కూణితాక్ష బహువిధ రక్షోబలాధ్యక్ష వక్షఃకవాట పాటన పటిమ సాటోప కోపావలేప!

అకృతచర=ఇంతకు ముందెన్నడు చేయబడని, వనచర=వానరులతో, రణకరణ=యుద్ధముచేయుటచే ఏర్పడిన, వైలక్ష్య=సిగ్గుచే, కూణిత+అక్ష=కన్నులు మూసిన, బహువిధ=పలువిధములైన, రక్షోబల=రాక్షస సైన్యముల, అధ్యక్ష=నాయకుల, వక్షఃకవాట=కవాటము వంటి వక్షఃస్థలములను, పాటన=పగుల గొట్టుటలో, పటిమ=సామర్థ్యముచే, సాటోప=ఆడంబరముతో కూడిన, కోప+అవలేప=కోపమును, గర్వమును కలవాడా!

పిమ్మట వానరసేనకు, రాక్షస సైన్యమునకు మధ్య పోరు సంభవించినది. అంతవరకు అట్టి యుద్ధమెప్పుడును జరుగలేదు. వానరులను చాల తక్కువగా తలచువారు రాక్షసులు. అట్టి వానరులతో యుద్ధము చేయవలసి వచ్చుటచే, వారు సిగ్గుతో కన్నులను మూసికొనిరి. ఇట్టి రాక్షససేనల ప్రవర్తనచే నీకు వారిపట్ల తీవ్రమైన కోపము, నీ బలిమిచే గర్వమును కల్గినవి. దానివలన ఏమయినది? పలువిధముల రాక్షససేనల నాయకుల కవాటము వంటి విశాలమైన వక్షఃస్థలములు బ్రద్దలైనవి.

58) కటు రటద్ అటని టంకృతి చటుల కఠోర కార్ముక వినిర్గత విశంకట విశిఖ వితాడన విఘటిత మకుట విహ్వల విశ్రవస్తనయ విశ్రమసమయ విశ్రాణన విఖ్యాత విక్రమ!

కటు=కఠినముగా, రటద్=శబ్దముచేయుచున్న, అటని=మొన నుండి పుట్టిన టంకృతి=టంకార ధ్వనిచే, చటుల=మధురమైనదై, కఠోర=కటువైనదగు, కార్ముక=వింటి నుండి, వినిర్గత=బయల్వెడలిన, విశంకట=కఠినమైన, విశిఖ=బాణము యొక్క, వితాడన=దెబ్బచే, విఘటిత=బ్రద్దలు చేయబడిన, మకుట=కిరీటమును కల్గినవాడై, విహ్వల=కలతచెందినవాడగు, విశ్రవస్తనయ=విశ్రవసు యొక్క కుమారుడగు రావణునకు, విశ్రమసమయ=విశ్రాంతి సమయమును, విశ్రాణన=దానముచేయుటచే, విఖ్యాత=ప్రసిద్ధమైన, విక్రమ=వీర్యగుణమును కలవాడా!

నీ వింటి అగ్రభాగము నుండి వెలువడు టంకార ధ్వని చెవికి తీయనిదై

వరణ=కోరికలను కలవాడవు, జనక దుహితృ=జనకుని కుమార్తె యగు సీతాదేవి యొక్క, కుచతట=స్తనతటములయందు, విహరణ=విహరించుటలో (క్రీడించుటలో), సముచిత=తగిన, కరతల=చేతులను కలవాడా!

సీతాదేవిని పరిణయమాడగోరి వచ్చిన రాజులు అందఱకు శివధనుస్సును ఎక్కుపెట్టు శక్తిని లేకపోవుటచే సీతను వివాహము చేసికొనవలెనను వారి మనస్సులలోగల కోరికను వారు మఱచిపోవలసివచ్చెను. ఆ వింటిని నీవు విఱచుట ద్వారా జనకుని మనస్సును సంతోషపెట్టి, సీతను వివాహమాడితివి. అందుచే ఆమె స్తనతటములయందు విహరించుటకు నీ కరతలములే యోగ్యములైనవి.

19) శతకోటి శతగుణ కఠిన పరశుధర మునివర కరధృత దురవనమతమ నిజ ధనురాకర్షణ ప్రకాశిత పారమేష్ఠ్య!

శతకోటి=వజ్రాయుధము కంటె, శతగుణ=వేయిరెట్లు, కఠిన=కఠినమైన, పరశుధర=గండ్రగొడ్డలిని దాల్చు, మునివర=పరశురాముడను మునిశ్రేష్ఠుని యొక్క, కరధృత=చేతులతో దాల్చబడినది, దురవనమతమ=(ఇతరులచే) కొంచెము కూడ వంచుటకు వీలుకానిది అగు, నిజ ధనుః=తన వింటిను(వైష్ణవ ధనుస్సును), ఆకర్షణ=లాగి, ఎక్కుపెట్టుటవలన, ప్రకాశిత=ప్రకటింపచేయబడిన, పారమేష్ఠ్య= పరమాత్మ భావమును కలవాడా!

మిథిలలో జానకిని వివాహమాడి, నీవు బంధువులతో కలసి అయోధ్యకు బయలుదేరినపుడు పరశురాముడు అను ముని తన చేతిలో ఒకానొక వింటిని దాల్చి, ఎదురు వచ్చెను. ఆ విల్లు విష్ణువు అగు నీ అంశను కల్గినది. అది ఇంద్రుని వజ్రాయుధము కంటె నూఱురెట్లు కఠినమైనది. ఇతరులకు ఆ వింటిని ఎక్కుపెట్టుటకు సాధ్యముకాదు. ఆ వింటిని ఎక్కుపెట్టుమని పరశురాముడు మిక్కిలి గర్వముతో నిన్ను చూచి పల్కి, దానిని నీకు ఇచ్చెను. నీవు దానిని గ్రహించి అవలీలగా ఎక్కుపెట్టితివి. ఆ ముని గర్వమును పోగొట్టితివి. ఆ అరుదైన కృత్యమును దర్శించిన లోకమంతయు నీవే పరమాత్మవని తెలిసికొన్నది. ఇట్లు నీవు నీ నైజమును లోకమున ప్రకాశింపచేసితివి.

20) క్రతుహర శిఖరి కంతుక విహృత్యున్ముఖ, జగదరుంతుద జిత హరిదంతి దంత దంతుర దశవదన దమన కుశల దశశతభుజముఖ నృపతికుల రుధిర ఝరభరిత పృథుతర తటాక తర్పిత పితృక భృగుపతి సుగతి విహతికర నతపరుడిషుపరిఘ!

క్రతుహర=దక్షయాగమును ధ్వంసమొనర్చిన శివునియొక్క, శిఖరి=కైలాస పర్వతమును, కంతుక విహృతి=బంతిగా ఆడు ఆటలో, ఉన్ముఖ=ముందుకు వచ్చినవాడు (ఆసక్తిని కలవాడు), జగత్=లోకమునకు, అరుంతుద=గొప్ప బాధను కల్గించువాడు, జిత=జయింపబడిన, హరిదంతి=ఇంద్రుని గజమగు ఐరావతము యొక్క, దంత=దంతములచే, దంతుర=ఎత్తు పల్లములుగానున్న దేహమును కలవాడగు, దశవదన=రావణుని, దమన=అణచుటలో, కుశల=సమర్థములగు, దశశతభుజముఖ=వేయిబాహువులను కల కార్తవీర్యార్జునుడు మొదలగు, నృపతి కుల=రాజకులముయొక్క, రుధిర=రక్తముయొక్క, ఝర=ప్రవాహముచే, భరిత= నిండిన, పృథుతర=మిక్కిలి పెద్ద, తటాక=మడుగులో, తర్పిత=తర్పణము చేయ బడిన, పితృక=పితృదేవతలను కలవాడగు, భృగుపతి=పరశురామునియొక్క, సుగతి=సద్గతికి, విహతికర=అడ్డము కలుగజేసిన, నతపరుట్=వంగిన కణుపు లను కల, ఇషుపరిఘ=పరిఘవంటి బాణమును కలవాడా!

దక్షప్రజాపతి కుమార్తెయగు సతీదేవి శివుని భార్య. దక్షునకు తన అల్లుడగు శివుని పట్ల ఏదో ఒక కారణము వలన పగ ఏర్పడెను. దక్షుడు తాను చేసిన యజ్ఞములో శివునకు హవిర్భాగము నీయలేదు. తన భర్తకు జరిగిన అవమానమును భరింపలేని సతీదేవి యోగశక్తితో తన ప్రాణమును త్యజించెను. అందులకు తీవ్రమైన కోపమును పొందిన శివుడు దక్షుని యజ్ఞమును ధ్వంసము చేసెను. ఇట్టి శివుడు నివసించు పర్వతము కైలాసము. దీనిని చేతులతో ఎత్తి బంతి ఆడినట్లు రావణుడు ఆడెను.

పూర్వము ఒకానొక సమయమున రావణుడు కుబేరుని జయించి, అతని వద్ద గల పుష్పక విమానమును బలవంతముగా గొని, అందు ఆకాశమున ప్రయాణము చేయుచు వచ్చునపుడు కైలాస పర్వతము సమీపమున పుష్పక విమానము నిలచిపోయెను. దానిని చూచిన శివుని కింకరుడగు నంది నవ్వెను.

ద్రుతగతి=వేగమైన మనమును కల్గిన, తరుమృగ=వానరముల, వరూథినీ =సేనచే, నిరుద్ధ=అడ్డగింపబడిన, లంకా=లంకలోని, అవరోధ=అంతఃపురస్త్రీల, వేపథు=దేహకంపము అను, లాస్యలీలా=నటనా విలాసమును, ఉపదేశ= బోధించు, దేశిక=ఆచార్యునిగానున్న, ధనుఃజ్యాఘోష=వింటినారియొక్క శబ్దమును కలవాడా!

ఆనకట్టను కట్టిన వెంటనే వానర సైన్యము మిక్కిలి వేగముతో లంకను చేరి ముట్టడించినది. పిమ్మట నీవు వింటిని ఎక్కుపెట్టి, నారిని మోగించితివి. ఆ ధ్వని లంకలోని అంతఃపుర స్త్రీలకు దేహకంపమును కల్గించినది. భయముతో వారి దేహము కదలాడునపుడు **వీరు నాట్యమును చేయుచున్నారా**? అని తోచినది. అట్టి నాట్యమును నేర్పించు ఆచార్యుని వలె నీ వింటి జ్యాఘోషయుండెను.

56) గగనచర కనకగిరి గరిమధర నిగమమయ నిజగరుడ గరుదనిలలవ గళిత విషవదన శరకదన!

గగనచర=ఆకాశమున సంచరించు, కనకగిరి=మేరుపర్వతముయొక్క, గరిమధర=గొప్పతనమును పొందినవై, నిగమమయ=వేదస్వరూపములైయున్న, నిజగరుడ=తనస్నేహితుడైన గరుడునియొక్క, గరుత్=ఱెక్కల, అనిలలవ=పిల్ల గాలిచే, గళిత=జారిన, విషవదన=విషమును ముఖము (అగ్రభాగము) నందు కల, శరకదన=నాగాస్త్రముల వలన ఏర్పడిన బాధను కలవాడా!

లంకలో సంభవించిన యుద్ధములో అంగదునితో తలపడి ఓడిపోయి, రథమును సారథిని కోల్పోయిన ఇంద్రజిత్తు అదృశ్యుడై, నిన్ను, అనుజుడగు లక్ష్మణుని నాగాస్త్రముతో కట్టి, మీరు మూర్ఛిల్లునట్లు చేసెను. నాగాస్త్రములు విషమును వెడల గ్రక్కుచుండెను. అపుడు సహజముగా బంగారు రంగును కలవాడు, నీకు వాహనము, వేదస్వరూపుడు అగు గరుడుడు "మేరు పర్వతమే ఆకాశమున ఎగిరి వచ్చుచున్నదా?" అనునట్లు ఎగిరి వచ్చెను. అతని ఱెక్కల గాలి ఇంచుక సోకినంతనే నాగాస్త్రములశక్తి సమూలముగా నశించెను. నాగములు పారిపోయినవి.

నీవు చేసిన శరణాగతియొక్క గొప్పతనమును తెలియని సముద్రుడు నీ ప్రయత్నమును సఫలము చేయలేదు. నీ కపుడు తీవ్రమైన కోపము కల్గినది. తీవ్రములైన బాణములను సముద్రునిపై ప్రయోగించితివి. నీ బాణములు ప్రళయకాలములోని అగ్నివలె మిక్కిలి భయంకరములైనవి. వాని జ్వాలలు సముద్రమునందు వ్యాపించి, అందలి నీటి ప్రవాహమును ఆవిరి అగునట్లు చేసినవి. ఆ పిమ్మట కూడ సముద్రుడు నీ వద్దకు రాలేదు. ఎంతటి గర్వము సముద్రునిది! అపుడు నీవు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగింప ప్రయత్నించితివి. సముద్రుడు తనలోని జలమంతయు ఇంకిపోవునని భయపడెను. వెంటనే పరుగెత్తి వచ్చి నిన్ను క్షమాపణ వేడెను. నీకు కోపము వచ్చినచో లోకము తాళగలదా!

54) ప్రబల రిపు కలహ కుతుక చటుల కపికుల కరతల తూలిత హృత గిరి నికర సాధిత సేతుపథసీమా సీమంతిత సముద్ర!

ప్రబల=మిక్కిలి బలమును కల, రిపు=శత్రువులతో, కలహ=యుద్ధము చేయుటలో, కుతుక=ఆసక్తిచే, చటుల=వేగమును పొందిన, కపికుల=వానర సమూహము యొక్క, కరతల=చేతులతో, తూలిత=దూదివలె మోసి, హృత=తీసి కొనిరాబడిన, గిరినికర=పర్వత సమూహముచే, సాధిత=కట్టబడిన, సేతుపథసీమా =ఆనకట్ట సీమచే, సీమంతిత=పాపిడి కల్గినదిగా చేయబడిన, సముద్ర= సముద్రమును కలవాడా!

సముద్రుడు తనపై ఆనకట్టను కట్టుటకు చోటును ఇచ్చెను. వానరసైన్యము రావణుడు మొదలగు గొప్పవీరులతో యుద్ధముచేయవలెనను అధికమైన ఉత్సాహముతో నుండెను. పత్తిని మోయునట్లు ఏ మాత్రము శ్రమను పొందక వానరులు పర్వతములను తీసికొని వచ్చుట చాల అద్భుతము. వానిని కొనివచ్చి సముద్రములో పడవేసి ఆనకట్టను కట్టితివి. ఇట్లు నీటితో నిండిన సముద్రముపై వారధిని కట్టి వానరసేన ఆ సముద్రమును రెండుగా విభజించి, ఆ ఆనకట్ట ద్వారా సముద్రమును దాటినది. ఆ ఆనకట్ట సముద్రమునకు పాపిడివలె తోచినది.

55) ద్రుతగతి తరుమృగ వరూథినీ నిరుద్ధ లంకావరోధ వేపథు లాస్య లీలోపదేశ దేశిక ధనుర్జ్యాఘోష!

అందుచే రావణుడు మిగుల కోపించి ఆ పర్వతమును చేతులతో ఎత్తి బంతి ఆడినట్లు ఆడెను. లోకమునకు అంతటికి అపుడు పలు బాధలు ఏర్పడినవి. రావణుడు ఇంద్రుని యుద్ధమున జయించినవాడు. ఆ ఇంద్రుని గజమగు ఐరావతము తన దంతములతో రావణుని శరీరములో పొడుచుటచే శరీరమందు కాయలు కాచినవి. అందుచే అతని శరీరము దంతురమై (ఎత్తుపల్లములుగా) ఉండెను. ఇట్టి గొప్ప శక్తిగల రావణుని కూడా యుద్ధమున కార్యవీర్యార్జునుడు జయించెను. అతనికి వేయి బాహువులు కలవు. పరశురాముని తండ్రియగు జమదగ్నిమునిని పూర్వము అతడు వధించెను. దీనివలన కార్యవీర్యార్జునునిపై కోపించిన పరశురాముడు లోకమున క్షత్రియవంశమే లేకుండచేసెదనని తలచి, కార్యవీర్యార్జునుడు మొదలగు క్షత్రియులతో ఇరువది ఏడుమార్లు యుద్ధ మొనర్చి చంపెను. వారి రక్త ప్రవాహములను మడుగుగా చేసి, అందు తన పితృదేవతలకు తర్పణము చేసెను. ఇట్టి గొప్పతనమును కలవాడు పరశురాముడు.

శ్రీరామచంద్రా! నీవు సీతాదేవిని పెండ్లిచేసికొని, అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చు నపుడు, శివుని విల్లును నీవు విఱిచితివని విని కోపించిన ఆ పరశురాముడు తన వద్ద గల వైష్ణవ ధనుస్సును, బాణమును నీకు ఇచ్చి ఎక్కుపెట్టుమని పల్కెను. నీవును అతడు పల్కినట్లే చేసి, అతనిని జయించి, ఆ ముని చిరకాలము ప్రయత్నించి సంపాదించిన, తపఃఫలముగా పొందకోఱియున్న పుణ్యలోకములను పొందుటకు వీలులేనట్లు వానిపై పరిఘవంటి నీ బాణమును ప్రయోగించితివి.

అయోధ్యాకాండము

21) అనృతభయ ముషిత హృదయ పితృవచనపాలన ప్రతిజ్ఞావజ్ఞాత యౌవ రాజ్య!

అనృతభయ=అసత్యభయముచే, ముషిత=అపహరింపబడిన, హృదయ= మనస్సును కల, పితృ=తండ్రియొక్క (దశరథుని యొక్క), వచనపాలన=మాటను పాలించుటలో, ప్రతిజ్ఞా=ప్రతిజ్ఞచేయుటచే, అవజ్ఞాత=లెక్కపెట్టని, యౌవరాజ్య= యౌవరాజ్యమును కలవాడా!

నీ తండ్రియగు దశరథుడు కైకేయికి ఇచ్చిన మాట అసత్యమగు నను

భయముతో తన మనస్సులో గల నిన్ను రాజుగా చేయవలెనను కోఱికను అణచు కొనెను. నిన్ను వనమునకు పొమ్మని పల్కెను. ఆ మాటను నెఱవేర్చుటకై నీవు నీకు ప్రాప్తించిన యౌవరాజ్యాధికారమును కూడ తృణీకరించితివి.

22) నిషాదరాజ సౌహృద సూచిత సౌశీల్యసాగర!

నిషాదరాజ=కిరాతరాజు అగు గుహుని పట్ల గల, సౌహృద=స్నేహముచే, సూచిత=సూచింపబడిన, సౌశీల్యసాగర=సముద్రము వంటి గొప్ప సౌశీల్య గుణమును కలవాడా!

అరణ్యములో సంచరించు వ్యాధ కులమునకు ప్రభువగు గుహుని పట్ల అంతులేని స్నేహమును నీవు కల్గియుంటివి. నిస్సమాభ్యధిక మహిమను కలవాడవు, పరమాత్మవు అగు నీవు మిక్కిలి నీచ కులమునకు చెందిన గుహునితో ఎట్టి సంకోచము లేక కలసి, ప్రవర్తించుటచే నీవు సముద్రము వంటి అంతులేని సౌశీల్యగుణమునకు స్థానమైయున్నావనుట స్పష్టపడుచున్నవి. (సౌశీల్యమనగా మిక్కిలి గొప్పవాడు మిక్కిలి అల్పునితో ఎట్టి సంకోచములేక కలసి వర్తించు గుణము).

23) భరద్వాజ శాసన పరిగృహీత విచిత్ర చిత్రకూటగిరి కటకతట రమ్యావసథ!

భరద్వాజ=భరద్వాజ ముని యొక్క, శాసన=ఆజ్ఞచే, పరిగృహీత=పరి గ్రహించిన (స్వీకరించిన), విచిత్ర=అద్భుతమైన, చిత్రకూటగిరి=చిత్రకూట పర్వతము యొక్క, కటకతట=చఱియలలో, రమ్య+ఆవసథ=అందమైన పర్ణశాలను కల్గినవాడా!

గుహుని సహాయముతో గంగను దాటిన నీవు భరద్వాజమునిని దర్శించితివి. ఆ ముని నిన్ను ప్రీతితో ఆదరించి, చిత్రకూట పర్వత ప్రాంతమున నివసింపుమని పల్కెను. ఆ ముని మాటను అనుసరించి నీవు అచట లక్ష్మణుని సహాయముతో పర్ణశాలను నిర్మించి, అందు ఆనందముగా కాలమును గడపితివి.

24) అనన్యశాసనీయ!

అనన్యశాసనీయ=ఇతరులకు శాసింప సాధ్యము కానివాడా!.

50) వీర!

వీర=గొప్ప వీర్యగుణమును కలవాడా!

శరణుగోరిన వానికి ఎట్టి భయము రాకుండ కాపాడు వీర్యమును నీ వద్ద తప్ప వేరెవ్వరివద్ద చూడగలము?

51) సత్యవ్రత!

సత్యవ్రత=నీ వ్రతమును తప్పక నెఱవేర్చువాడా!

ఒక పర్యాయము శరణు పొందిన వారిని కాపాడుటయే నీ వ్రతముగా పల్కి, ఆ విధముగా శరణుపొందిన విభీషణుని మొదట ఆక్షేపించిన సుగ్రీవుని పురస్కరించుకొని, ఆ విభీషణుని పిలిచి, సముద్ర తీరముననే అభయమిచ్చి కాపాడుటయే కాక, లక్ష్మణునిగొని విభీషణునకు రాజ్యాభిషేకము చేసితివి.

52) ప్రతిశయన భూమికా భూషిత పయోధిపులిన!

ప్రతిశయన=ప్రాయోపవేశము అను శయనమునకు తగిన, భూమికా= వేషముతో, భూషిత=అలంకరింపబడిన, పయోధిపులిన=సముద్రతీరములోని ఇసుక తిన్నెను కలవాడా!

సముద్రమును దాటు ఉపాయమేమి? అని చింతించునపుడు విభీషణుడు సముద్రుని శరణాగతి చేసినచో, సముద్రతరణము చేయవచ్చుననెను. దానికి నీవు సమ్మతించి, సముద్రతీరమున ఇసుక తిన్నెలో దర్భలను పఱచి,నీ భుజమును తలదిండుగా చేసికొని, తూర్పుముఖముగా సముద్రుని గూర్చి చేతులను జోడించి నమస్కరించుచు పరుండితివి. (తలచిన కార్యము సఫలమగు వరకు ఇట్లు శయనించియుండుటకు ప్రాయోపవేశమని పేరు) నిజమునకు నీ విట్లు ప్రాయోపవేశమును చేయవలెనా? నీ వట్లు పరుండియున్న సన్నివేశము సముద్ర తీరమున కంతటికిని శోభను చేకూర్చినది.

53) ప్రళయ శిఖి పరుష విశిఖ శిఖా శోషితాకూపార వారిపూర!

ప్రళయ=ప్రళయకాలములోని, శిఖి=అగ్నివలె, పరుష=భయంకరమైన, విశిఖ=బాణముయొక్క, శిఖా=జ్వాలచే, శోషిత=ఇంకినట్లు చేయబడిన, అకూపార =సముద్రము యొక్క, వారిపూర=నీటి ప్రవాహమును కల్గినవాడా!

యుద్ధకాండము

48) అహిత సహోదర రక్షః పరిగ్రహ విసంవాది వివిధ సచివ విస్రంభణ సమయ సంరంభ సముజ్జృంభిత సర్వేశ్వరభావ!

అహిత=శత్రువు అగు రావణుని యొక్క, సహోదర=తమ్ముడగు, రక్షః=రాక్షసుడగు విభీషణుని, పరిగ్రహ=స్వీకరించుటలో విసంవాది=ఆక్షేపమునుచేయు, వివిధ=పలురీతుల అభిప్రాయములను తెలియబఱచిన సచివ=మంత్రులకు, విస్రంభణ సమయ=నమ్మికను కల్గించు సమయములోని, సంరంభ=తొందర వలన, సముజ్జృంభిత=స్పష్టముగా వ్యక్తమైన, సర్వేశ్వరభావ=సర్వేశ్వరత్వమును కలవాడా!

నీ హనుమానుని ద్వారా సీత ఉన్న జాడను తెలిసికొని, ఆమెను తిరిగి తీసికొని వచ్చుటకై వానరసేనను గొని, సముద్ర తీరమును చేరితివి. అపుడు శత్రువగు రావణుని యొక్క అనుజుడగు విభీషణుడు తన అన్నకు అనేక సదుపదేశములను చేసెను. కాని, అతడు వానిని పెడ చెవిని పెట్టుటచే విభీషణుడు వానిని విడచి, నీ పాద సన్నిధిలో శరణాగతి చేయగోరి వచ్చెను. అతనిని స్వీకరింప నెంచిన నీవు, వానరవీరుల అభిప్రాయమును తెలిసికొనదలచి, వారిని ప్రశ్నించితివి. హనుమంతుడు తప్ప మిగిలిన వానర వీరులందఱు విభీషణుని అంగీకరింపరాదనియే పల్కిరి. అందులకు ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క కారణమును పల్కిరి. అపుడు వారికి విభీషణుని పట్ల నమ్మకము కుదురుటకై మిక్కిలి శ్రమపడి, పలువిషయములను వారికి తెలిపితివి. విభీషణుని వలన నీకు ఆపదమూడునో, ఏమో! అని భయపడిన వానరవీరులకు నిన్ను ఎవడును కొంచెము కూడ బాధింప లేడనుటకు నీవు అనేక విధములైన, నీ గొప్పతనములను వివరించి, నీ సర్వేశ్వరత్వమును వ్యక్తము చేసితివి.

49) సకృత్ ప్రపన్నజన సంరక్షణ దీక్షిత!

సకృత్=ఒకమాఱు, ప్రపన్నజన=శరణువేడిన వానిని, సంరక్షణ=కాపాడుటలో, దీక్షిత=దీక్షను కలవాడా!

నిన్ను ఒకసారి శరణువేడిన వానికి ఎవరివలనను భయము రాకుండునట్లు కాపాడుటయే నీకు నిజమైన వ్రతమనుటను లోకమున తెలియునట్లు చేసితివి.

భరతుడు చిత్రకూటమునకు వచ్చి, నీకు నమస్కరించి, అయోధ్యకు తిరిగివచ్చి రాజ్య పాలనమును చేయవలసినదిగా నిన్ను ప్రార్థించెను. వశిష్ఠుడు, జాబాలి మొదలగు మునులను పలురీతులలో వాదించి, నిన్ను తిరిగి అయోధ్యకు రమ్మని నిర్బంధించిరి. నీవు వారి మాటలకు అన్నిటికి తగిన ప్రతి న్యాయములను పల్కి, తిరస్కరించి, వనవాసమును చేయుటకే నిశ్చయించుకొంటివి. అందఱిని ఆజ్ఞాపించువాడవు అగు నీవు ఎవరి శాసనమునకు లొంగువాడవు కావు.

25) ప్రణత భరత మకుటతట సుఘటిత పాదుకాగ్ర్యాభిషేక నిర్వర్తిత సర్వలోక యోగక్షేమ!

ప్రణత=శరణుపొందిన, భరత=భరతుని, మకుటతట=కిరీటమునందు, సుఘటిత=చక్కగా పొదగబడిన, పాదుకా+అగ్ర్య=గొప్పపాదుకయొక్క, అభిషేక=పట్టాభిషేకముచే, నిర్వర్తిత=నిర్వహింపబడిన, సర్వలోక=అన్నిలోకములయొక్క, యోగక్షేమ=యోగక్షేమములను కలవాడా!

భరతుడు కులజనులతో, పరివారముతో నిన్ను వెదకికొనుచు చిత్రకూట గిరికి వచ్చెను. నగరమునకు తిరిగివచ్చి, రాజ్యపాలన చేయుమని నిన్ను వేడెను. తండ్రి యగు దశరథుని మాటయందున్న గౌరవము వలన నగరమునకు తిరిగి వచ్చుటకు నీవు సమ్మతింపలేదు. భరతుడు మరల మరల నిన్ను ప్రార్థింపగా, నీవు అతనిని కరుణించి, ఉన్నతములైన నీ పాదుకలను అతనికి అనుగ్రహించితివి. వానిని అతడు తన తలపై దాల్చి గొనిపోయి, వానికి పట్టాభిషేకము చేసెను. నీవు అయోధ్యకు తిరిగి వచ్చు వరకు వానిని చక్రవర్తిగా భావించి, తాను వానికి సేవకునిగా తలచి, రాజ్యమును పాలించెను. ఇట్లు భరతుడు చేసి, సమస్త లోకములకును యోగక్షేమములు రెండును చక్కగా కలుగునట్లు చూచెను.

26) పిశిత రుచి విహితదురిత వలమథనతనయ బలిభుగనుగతి సరభస శయనతృణశకల పరిపతన భయచకిత సకల సురమునివర బహుమత మహాస్త్రసామర్థ్య!

పిశిత=మాంసమునందు, రుచి=ఆశచే, విహితదురిత=పాపమును చేసిన, వల మథనతనయ=ఇంద్రుని పుత్రుడగు, బలిభుక్=కాకాసురుని, అనుగతి=అనుసరించుటలో, సరభస=వేగమునుకల, శయనతృణశకల=పడుకయందలి

దర్భ ఖండము యొక్క, పరిపతన=క్రిందపడునను, భయచకిత=భయముచే నిశ్చేష్టులైన, సకల=అందఱు, సురమునివర=గొప్పదేవతలచే, మునులచే, బహుమత=గౌరవింపబడిన, మహాస్త్రసామర్థ్య=బ్రహ్మాస్త్రము యొక్క సామర్థ్యమును కలవాడా!

ఇంద్ర కుమారుడగు కాకాసురుడు మాంసమునందలి ఆశచే సీతాదేవిపట్ల గొప్ప అపచారమును చేసెను. అందుచే ఆగ్రహించిన నీవు నీ దర్భశయనము నుండి ఒక దర్భఖండమును తీసి, బ్రహ్మాస్త్రమును అభిమంత్రించి, కాకాసురునిపై ప్రయోగించితివి. భయముతో పరుగెత్తు కాకాసురుని ఆ అస్త్రము వేగముగా వెంబడించి తఱిమినది. దాని వేగమును చూచిన దేవతలు, మునులు అందఱును కాకాసురునకు తాము సహాయపడినచో తమపై ఆ అస్త్రము పడునని భీతిల్లిరి. వారందఱు చిన్నదర్భ శకలము బ్రహ్మాస్త్రరూపమును గొని చేసిన ఈ అద్భుత కృత్యమును పొగడిరి.

27) ద్రుహిణ హర వలమథన దురాలక్ష్య శర లక్ష్య!

ద్రుహిణ=బ్రహ్మ, హర=శివుడు, వలమథన=ఇంద్రుదును, అనువీరిచే, దురాలక్ష్య=కాపాడుటకు వీలుకాని, శర=బాణముయొక్క, లక్ష్య=లక్ష్యమును కలవాడా!

కాకాసురుడు తనను బ్రహ్మాస్త్రము తఱుమునపుడు, బ్రహ్మ, శివుడు, ఇంద్రుడు మొదలగు గొప్పదేవతలు అయినను తనను రక్షింతురా! అని వారిని చేరెను. కాని, వారు నీ కోపమునకు లక్ష్యమై, నీ శరమునకు గురి అయిన కాకాసురుని రక్షించుటకు ముందుకు రాలేదు. వానిని కాపాడినచో తమకు ఏమి ఉపద్రవము వాటిల్లునో అని సందేహించిరి. నీవు ప్రయోగించిన చిన్న దర్భముక్క యొక్క మహిమ ఇట్టిది.

ఆరణ్యకాండము

28) దండకా తపోవన జంగమ పారిజాత!

దండకా తపోవన=తపస్సును చేసికొనుటకు తగిన దండకారణ్యములో, జంగమ=నడచునట్టి, పారిజాత=పారిజాతవృక్షము వంటివాడా!

చూచెను. వాలి దానిని గమనించి తన బాహువుల మధ్య అతని చేతులను గట్టిగా నొక్కిపట్టి, అతనిని తాను చూడనట్లు నటించి, మిగిలిన సముద్రముల వద్దకు కూడ పోయి సంధ్యావందనమును ముగించుకొని దక్షిణ సముద్ర తీరమునకు వచ్చి ఆ పిమ్మట విడచిపెట్టెను. ఇట్లు వాలి చేసిన పనికి రావణుడు భయపడెను. ఇట్టి సాటిలేని బలమును కల్గిన వాలి యొక్క శిలాఫలకము వంటి విశాలమైన వక్షఃస్థలమును నీవు కఠినమైన బాణములతో అనాయాసముగా ఛేదించితివి. నీ బలమునకు అవధి కలదా!

సుందరకాండము

47) అపార పారావార పరిఖా పరివృత పరపుర పరిసృత దవదహన జవన పవనభవ కపివర పరిష్వంగ భావిత సర్వస్వదాన!

అపార=ఒడ్డులేని, పారావార=సముద్రము అను, పరిఖా=అగడ్తచే, పరివృత=చుట్టబడియున్న, పరపుర=శత్రువగు రావణుని నగరమగు లంకలో, పరిసృత=అంటించిన, దవదహన=దావాగ్నినికలవాడై, జవన=మిక్కిలి వేగమునుకలవాడైన, పవనభవ=వాయుపుత్రుడగు, కపివర=హనుమంతుని, పరిష్వంగ=కౌగలించుకొనుటచే, భావిత=సంభావింపబడిన, సర్వస్వదాన=సమస్తమైన ఐశ్వర్యమును అనుగ్రహించుటను కలవాడా! (సకలైశ్వర్య ప్రదానమును కలవాడా!).

అపారమైన సముద్రము రావణుని నగరమగు లంకలోనికి శత్రువులు ప్రవేశించుటకు వీలులేనట్లు రక్షించు అగడ్తవలె ఉండెను. హనుమంతుడు ఆ సముద్రమును కూడ దాటి లంకలోనికి ప్రవేశించి, సీత జాడను తెలిసికొనెను. లంకలోని రాక్షసులు హనుమానునకు బాధను కల్గించుటకై అతని తోకకు నిప్పు పెట్టిరి. ఆ అగ్నితోనే అతడు లంకను మొత్తము దగ్ధము కావించెను. సీతను కలిసి, ఆమెతో మాటలాడి, నీ విచ్చిన అంగులీయకమును ఆమెకు అందజేసి, ఆమె వృత్తాంతమును నీకు తెలియజేసెను. అందుచే నీకు కల్గిన గొప్ప ఆనందము కారణముగా నీవు హనుమానుని గాఢముగా కౌగలించు కొంటివి. అట్లు చేయుట ద్వారా నీవు నీ సర్వస్వమును అంతటిని అతనికి ఇచ్చితివి అనుభావమును ప్రకటించితివి.

విచిత్రమైన పుంఖమును (పిడిని) కల బాణముల యొక్క వైచిత్ర్య=ఆశ్చర్యకరమైన లీలను కలవాడా!

దుందుభి ఎముకల ప్రోగును నీవు కడుదూరము చిమ్ముటవలన నీ దేహ శక్తిని సుగ్రీవుడు గ్రహించెను. కాని దానితో అతడు పూర్తిగా తృప్తిపడలేదు. బాణ ప్రయోగములో నీకున్న సామర్థ్యమును కూడ పరీక్షింపగోరెను. అతడున్న చోట ఏడు సాలవృక్షము లుండెను. వానిని బాణముతో పడగొట్టుమని అతడు నిన్ను కోరెను. నీవును అతడు కోరినట్లే విచిత్రమైన పిడిని కల్గిన బాణములను ప్రయోగించితివి. అపుడు అవి ఒక్కక్షణములో ఆ ఏడు సాలవృక్షములను భేదించుటయే గాక, పర్వతములను బ్రద్దలుచేసి, భూమియందు ప్రవేశించి పగులగొట్టి, పాతాళలోకము వరకు పోయి తిరిగి నీ అంబులపొదిని చేరినవి. ఈ అత్యద్భుత చేష్టితమును ఎచటనైనను చూడ అసాధ్యము. ఈ ఆశ్చర్యకర కృత్యమును చూచిన సుగ్రీవుడు నీయందు పూర్తి నమ్మకమును పొందెను.

46) విపుల భుజశైలమూల నిబిడ నిపీడిత రావణ రణ రణక జనక చతురుదధి విహరణ చతుర కపి కులపతి హృదయ విశాల శిలాతల దారణ దారుణ శిలీముఖ!

విపుల=విశాలమైన, భుజశైలమూల=పర్వతము వంటి భుజముల మూలములందు, నిబిడ=గాఢముగా నొక్కి, నిపీడిత=బాధింపబడిన, రావణ=రావణునకు, రణ రణక జనక=గొప్పభయమును కల్గించిన, చతురుదధి=నాల్గు సముద్రములందును, విహరణ=క్రీడించుటలో, చతుర=సమర్థుడగు, కపి కులపతి =వానర ప్రభువగు వాలియొక్క, హృదయ=గుండె అను, విశాల శిలాతల=విశాల మైన శిలాతలమును, దారణ=బ్రద్దలుచేయుటలో, దారుణ=కఠినమైన, శిలీముఖ =బాణమును కలవాడా!

వాలికి నాల్గు సముద్రముల వద్దకుపోయి సంధ్యావందనమును చేయుట అలవాటు. అతడు ఒకానొక సమయమున పూర్వ సముద్రతీరమున అర్ఘ్యము నిచ్చునపుడు అచటకు వచ్చిన రావణుడు బలగర్వముతో పర్వత శిఖరములవలె విశాలములైన వాలి బాహువుల నడుమ చేతులను పెట్టి అతనిని బంధింప

నీవు దండకారణ్యమునకు వెడలితివి. అచట గొప్ప తపస్సును చేయునట్టి మునులు, నీవు వచ్చుటను చూచి తాము రాక్షసుల వలన బాధలను అనుభవించుటను తెలిపి, **"ఏహి పశ్య శరీరాణి"** తమ దేహములను చూపిరి. వారి బాధను విని, చూచిన నీవు వారి కష్టమును పోగొట్టి వారి అభీష్టమును తీర్చితివి. దండ కారణ్యమున నీవు అంతట సంచరించి, వారికి మంచిని చేయుటను చూడగా పారిజాత వృక్షమే అచటకు వచ్చి, సంచరించుచున్నదా ఏమి! అనునట్లుండెను.

29) విరాధ హరిణ శార్దూల!

విరాధ=విరాధుడను, హరిణ=లేడికి, శార్దూల=పులివంటివాడా!

నీవు సీతాదేవితో దండకలో సంచరించునపుడు అచట నున్న అందఱికి బాధను కల్గించుచున్న విరాధుడను రాక్షసుడు సీతను పట్టుకొనెను. నీవు వానిపై కోపించి, పులి జింకను అవలీలగా వధించునట్లు, వానిని వధించితివి.

(తుంబురుడను గంధర్వుడు కుబేరునిపట్ల అపచార మొనర్చి, అతని శాపము కారణముగా విరాధుడను రాక్షసుని రూపమును పొందెను. రాముడు అతనిని వధించినపుడు అతనికి శాప విమోచనము కల్గి, నిజరూపము సిద్ధించెను)

30) విలులిత బహుఫల మఖకలమ రజనిచర మృగ మృగయారంభ సంభృత చీరభృదనురోధ!

విలులిత=పాడుచేయబడిన, బహుఫల=అనేకఫలములనిచ్చు, మఖకలమ=యాగమను సస్యములనుకల, రజనిచర=రాక్షసులనెడి, మృగ=జంతువులను, మృగయా+ఆరంభ=వేటాడుటను ప్రారంభించుటచే, సంభృత=సంపాదింపబడిన, చీరభృత్=నారబట్టలను దాల్చు మునులకు, అనురోధ=అనుకూలమైన కృత్యము లను చేసినవాడా!

అరణ్యమున నివసించు మునులు అనేక యాగములను చేయుటచే లోకమునకు పలువిధములైన సత్ఫలితములు ఏర్పడును. అట్టి యాగములకు నానారీతులలో అడ్డంకులను కల్గించి, రాక్షసులు వానిని పాడుచేయుచుండిరి. వనమృగములు లోకమునకు మంచిచేయు సస్యములను పాడుచేయుట

వంటిదియే రాక్షసులు యజ్ఞములకు విఘ్నములను కల్గించుట. మునులు నీ వద్దకు వచ్చి మొఱ పెట్టుకొని, శరణువేడగా, నీవు మృగములను వేటాడునట్లు రాక్షసులను వధించుటతో మునులకు ఏర్పడిన అవరోధములు తొలగి, ఆనందము కల్గినది.

31) త్రిశిరః శిరస్త్రితయ తిమిర నిరాసవాసరకర!

త్రిశిరః=త్రిశిరుడను రాక్షసునియొక్క, శిరస్త్రితయ=మూడుతలలు అనెడి, తిమిర=చీకటిని, నిరాస=తొలగించుటలో, వాసరకర=సూర్యునివంటివాడా!

నీవు పంచవటిలో నివసించునపుడు నిన్ను మూడుతలలను కల త్రిశిరుడను రాక్షసుడు ఎదిర్చి, యుద్ధమొనర్చెను. లోకమున చీకటి వ్యాపింపగానే ఏ పనియు చేయుటకు వీలుకానట్లే, అతడు కల్గించిన అవరోధములచే మునులు తమతమ కర్తవ్యములను నిర్వహింప సామర్థ్యము లేనివారై, కలతపడిరి. సూర్యుడు తిమిరమును పోగొట్టునట్లే, నీవు ఆ రాక్షసుని వధించి మునులు తమ కార్యములను ఏ అవరోధము లేకుండ చేయునట్లు వీలుకల్పించితివి.

32) దూషణ జలనిధి శోషణ తోషిత ఋషిగణ ఘోషిత విజయఘోషణ!

దూషణ=దూషణుడను రాక్షసుడనెడి, జలనిధి=సముద్రమును, శోషణ= ఎండునట్లుచేయుటతో, తోషిత=సంతోషింపచేయబడిన, ఋషిగణ=ముని సమూహముచే, ఘోషిత=దండోరా వేయబడిన, విజయఘోషణ=జయ జయ శబ్దముల ఘోషను కలవాడా!

పంచవటియందే దూషణుడను వేరొక రాక్షసుడు నిన్ను ఎదిరించెను. సముద్రమును ఇంకిపోవునట్లు చేయునటుల, వానిని చంపి అపూర్వకృత్యమును చేసితివి. తమకు అడ్డంకులను కల్గించిన రాక్షసుడు నశించుటచే మునులు మిగుల సంతోషించిరి. వారు నీ విజయమును లోకమునందు అంతట ప్రచారమొనర్చి, మంగళాశాసనము చేసిరి.

33) ఖరతర ఖర తరు ఖండన చండ పవన!

ఖరతర=మిక్కిలి కఠినుడైన, ఖర=ఖరుడను, తరు=వృక్షమును, ఖండన= విరుచుటలో, చండ పవన=పెనుగాలివంటివాడా!

దానిచే సర్వేశ్వరుడవగు నీ స్వాతంత్ర్యమును విడచి, సుగ్రీవుని ఆజ్ఞకు లోబడునట్లు సులభుడవైతివి.

44) దృఢ ఘటిత కైలాసకోటి వికట దుందుభి కంకాళకూట దూరవిక్షేప దక్ష దక్షిణేతర పాదాంగుష్ఠ దరచలన విశ్వస్త సుహృదాశయ!

దృఢ ఘటిత=బిగువుగా పట్టుకొనబడిన, కైలాసకోటి=కైలాసపర్వతము యొక్క శిఖరము వలె, వికట=గొప్పశరీరమునుకల, దుందుభి=దుందుభి అను అసురునియొక్క, కంకాళకూట=ఎముకలగుట్టను, దూరవిక్షేప=బహుదూరము విసరివేయుటలో, దక్ష=సమర్థమైన, దక్షిణ+ఇతర=ఎడమవైపు గల, పాద+ అంగుష్ఠ=పాదము బొటనవేలును, దరచలన=కొంచెము కదుపుట ద్వారా, విశ్వస్త=నమ్మకమును కలవానినిగా చేయబడిన, సుహృత్+ఆశయ=స్నేహితుడగు సుగ్రీవుని హృదయమును కలవాడా!

సుగ్రీవుని తన అన్న అగు వాలిని స్మరించి “నీవు అతనిని జయింప గలవా?” అని సంశయించెను. అతనికి విశ్వాసమును కల్గించుట అపుడు నీకు అవసర మయ్యెను. అందులకై ఒక అరుదైన పనిని చేసితివి. దుందుభి అను రాక్షసుడు కైలాస పర్వత శిఖరములన్నిటిని ఒకటి చేర్చినట్లున్న గొప్ప శరీరమును కలవాడు. అతడు ఒకప్పుడు వాలిని ఎదిర్చెను. వాలి అతనిని వధించెను. దుందుభి పెద్ద దేహమునందున్న ఎముకలపోగు మిక్కిలి పెద్దది. నీ ఎడమపాదములోని బొటన వేలును కొంచెము కదిపి ఆ అస్థిసంచయమును కడుదూరముగా పడునట్లు చేసితివి. వేరెవ్వరి వలనను తలచుటకు కూడ సాధ్యముకాని ఆ అపూర్వమైన కార్యమును చూచి నీ పట్ల గొప్ప నమ్మకమును సుగ్రీవుడు పొందెను. ఇట్లు నీవు నీ స్నేహితుడగు సుగ్రీవుని నిన్ను నమ్మునట్లు చేసితివి.

45) అతిపృథుల బహువిటపి గిరి ధరణి వివర యుగపదుదయ వివృత చిత్రపుంఖ వైచిత్ర్య!

అతిపృథుల=మిక్కిలి పెద్దవి అయిన, బహువిటపి=పలువృక్షములు, గిరి= పర్వతములు, ధరణి=భూమి, వివర=పాతాళము అను వీనియందు, యుగపత్+ ఉదయ=ఒకే సమయములో ప్రవేశించుటచే, వివృత=స్పష్టపడిన, చిత్రపుంఖ=

అవంధ్య=నిష్ఫలము కాని, మహిమ=గొప్పతనమును కల, మునిజన=మునుల సమూహమును, భజన=సేవించుటచే, ముషిత=అపహరింపబడిన, హృదయ కలుష=హృదయమునందలి దోషమును కల్గినదగు, శబరీ=శబరి యొక్క, మోక్ష=మోక్షమునకు, సాక్షిభూత=సాక్షియైయున్నవాడా!

శబరియను వృద్ధ వనిత జ్ఞాన సంపన్నులగు పలువురు మునులను సేవించినది. ఆ మునులు తాము తలచిన కార్యమును పూర్తిచేయగల సమర్థులు. అట్టి మునులను సేవించినందున శబరి మనస్సులోనున్న కాలుష్యమంతయు తొలగినది. ఆమె తన పూర్వజన్మలో ప్రారంభించిన భక్తి యోగమును ఈ జన్మలో ఆచరించి, పూర్తి చేసెను. ఆమె తన యోగమునకు లక్ష్యభూతుడవు అగు నిన్ను దర్శించి, నీ కృపను పొంది, నీ కంటి ఎదుటే మోక్షమును పొందెను.

కిష్కింధాకాండము

42) ప్రభంజనతనయ భావుక భాషిత రంజిత హృదయ!

ప్రభంజనతనయ=వాయుపుత్రుడైన హనుమంతునియొక్క, భావుక=మంగళమైన, భాషిత=మాటలచే, రంజిత=సంతోషింపచేయబడిన, హృదయ=మనస్సును కలవాడా!

కబంధుని మాటలను విని, సుగ్రీవుని కలియుటకై బయలుదేరి, పంపానది తీరమున నీవు, నీ తమ్ముడగు అనుజుడును వెదకుచుండగా, మిమ్ములను చూచి భీతిల్లిన సుగ్రీవుడు హనుమంతుని మీ వద్దకు పంపెను. అతడు మిక్కిలి సముచితముగా మాట్లాడి మీ మనస్సులను సంతోషపెట్టెను. అతని మాటలకు విస్మయపడిన నీవు హనుమంతుని ప్రశంసించితివి.

43) తరణిసుత శరణాగతి పరతంత్రీకృత స్వాతంత్ర్య!

తరణిసుత=సూర్యపుత్రుడైన సుగ్రీవుని పట్ల నీవు చేసిన, శరణాగతి=శరణాగతిచే, పరతంత్రీకృత=పరతంత్రము చేయబడిన, స్వాతంత్ర్య=స్వాతంత్ర్యమును కలవాడా!

రావణుని అధీనము నుండి సీతను విడిపించుట కొఱకు సుగ్రీవుని సహాయముగా వెదకి స్నేహము చేసి, అతని సహాయమును అభ్యర్థించితివి.

ఖరుడను రాక్షసుడు మిక్కిలి క్రూరుడు. అతడు నీతో పోరాడెను. చండమారుతము వృక్షమును విఱుచునట్లు నీవు అతనిని చంపి కూలగొట్టితివి.

34) ద్విసప్త రక్షః సహస్ర నలవన విలోలన మహాకలభ!

ద్విసప్త=పదునాల్గు, రక్షః సహస్ర=వేల రాక్షసులనెడి, నలవన=రెల్లు వనమును, విలోలన=కకావికలు కావించుటలో, మహాకలభ=గొప్పగున్న ఏనుగు వంటివాడా!

ముందు తెలుపబడిన త్రిశిరుడు, దూషణుడు, ఖరుడను ముగ్గురు రాక్షసుల తోపాటు, పదునాల్గువేల మంది రాక్షసులు నిన్ను ఎదురించి, పోరు సల్పిరి. అపుడు నీవు, రెల్లువనమును ఒక గొప్ప ఏనుగు ధ్వంసము చేయునట్లు, వారిని అందఱను శీఘ్రముగా ధ్వంసము చేసితివి.

35) అసహాయశూర!

అసహాయశూర=వేఱొక సహాయము అక్కఱలేని గొప్ప వీరుడా!

ఇంతమంది రాక్షసులను జయించుటకు కూడా నీకు వేరెవ్వరి సహాయము అవసరము కాలేదు. కావున సాటిలేని మేటి వీరుడవు నీవు.

36) అనపాయసాహస!

అనపాయసాహస=ఎట్టిలోపములేని సాహసమును కలవాడా!

ఇంతమంది రాక్షసులతో ఒక్కడవే పోరు సలుపుట మిక్కిలి అరుదైన కార్యము. ఇది వేరొకరు ఎవ్వరును చేయలేనిది. నీవు చేసిన ఈ అపూర్వకార్యము ఎట్టి ఆటంకము లేకుండ విజయము నందినది.

37) మహిత మహామృధ దర్శన ముదిత మైథిలీ దృఢతర పరిరంభణ విభవ విరోపిత వికట వీరవ్రణ!

మహిత=గొప్ప (పొగడబడిన), మహామృధ=మహాయుద్ధమును, దర్శన=చూచుటచే, ముదిత=సంతోషించిన, మైథిలీ=సీతాదేవియొక్క, దృఢతర=మిక్కిలి గాఢమైన, పరిరంభణ=కౌగిలింతలోని, విభవ=గొప్పతనముచే, విరోపిత=చికిత్స చేయబడిన, వికట=గొప్ప, వీరవ్రణ=వీర్యసాక్ష్యములగు వ్రణములను కలవాడా!

నీవు జనస్థానములో అనేక వేలమంది రాక్షసులతో ఎదిరించి నిలచి, ఎట్టి భయము లేక పోరుసల్పి, విజయము నందితివి. దేవతలు, మునులు అందఱు గొప్ప విస్మయముతో ఆ యుద్ధమును తిలకించి, నిన్ను పొగడిరి. సీతాదేవి తన కన్నులతో ఆ పోరును చూచి, నీ వీర్యమును తెలిసికొని, మిక్కిలి సంతోషపడినది. ఆమెకు కల్గిన ఆనందము లోపల ఇముడకపోవుటచే, ఆమె స్వయముగా వచ్చి నిన్ను మిక్కిలి గాఢముగా కౌగలించుకొన్నది. నీ వక్షఃస్థలములో రాక్షసులు ప్రయోగించిన బాణముల వలన ఏర్పడిన గాయములు అన్నియు నీ వీరమును నిరూపించుచున్నవి. సీతాదేవి నీకు బహుమానముగా ఇచ్చిన గాఢాలింగనము ఆ గాయములను అన్నిటిని మాన్పినది.

38) మారీచ మాయామృగ చర్మ పరికర్మిత నిర్భర దర్భాస్తరణ!

మారీచ మాయామృగ=కపట మృగరూపమును దాల్చిన మారీచుని యొక్క, చర్మ=తోలుతో, పరికర్మిత=అలంకరింపబడిన, నిర్భర=పూర్ణమైన, దర్భ+ ఆస్తరణ=దర్భాసనమును కలవాడా!

రావణుడు సీతను వంచనతో అపహరింపనెంచి, మారీచుని మాయా మృగము రూపమును దాల్చి, ఆమె సమీపమున సంచరింపుమని నిర్బంధించెను. మారీచుడును ఎట్టకేలకు అందులకు అంగీకరించి, తన మాయాశక్తితో మాయా మృగరూపమును సృష్టించి, అందు తాను ప్రవేశించి, సీతాదేవి సమీపమున తిరిగెను. ఆ మృగమును పట్టి తీసికొని రమ్మని సీతాదేవి నిన్ను కోఱగా, నీవును ఆ మృగమును చాల దూరము వెంబడించి, చివరకు దానిని వధించితివి. దాని చర్మమును కొనివచ్చి, నీవు ఉపయోగించు దర్భాసనమునకు అలంకారము కావించితివి. దానివలన నీ దర్భాసనమునకు అందము చేకూరినది.

39) విక్రమ యశోలాభ విక్రీత జీవిత గృధ్రరాజ దేహ దిధక్షా లక్షిత భక్త జన దాక్షిణ్య!

విక్రమ=విక్రమమును చూపుటచే, యశోలాభ=కీర్తిని పొందుట కొఱకు, విక్రీత=విక్రయింపబడిన, జీవిత=ప్రాణములను కల, గృధ్రరాజ=జటాయువు యొక్క, దేహ=శరీరమును, దిధక్షా=దహనముచేయు (అగ్ని సంస్కారము చేయు) కోఱికచే, లక్షిత=చూపబడిన, భక్తజన=భక్తుల విషయమున గల, దాక్షిణ్య= ఆనుకూల్యమును కలవాడా!

రావణుడు సీతను అపహరించుకొనిపోవునపుడు జటాయువు అను గృధ్రరాజు రావణునితో తనకు శక్తియున్నంత వరకు పోరాడి అతనిని నిలువ రించెను. చివరకు రావణుడు జటాయువు ఱెక్కలను ఖండించి, నేలగూల్చెను. నీవు లక్ష్మణునితోపాటు సీతాదేవిని వెదకునపుడు నీకు సీతాపహరణ వృత్తాంతమును చెప్పి జటాయువు ప్రాణములను విడచెను. ఇట్లు సీతాదేవి కొఱకు ప్రాణములను విడచిన దానికి ఫలముగా ఏనాటికిని నశింపని వీరకీర్తిని జటాయువు పొందెను. పరమ భాగవతుడగు జటాయువు శరీరమునకు అనుష్ఠాన పరులగు బ్రహ్మవేత్తలకు శాస్త్ర ప్రకారము చేయు అగ్ని సంస్కారమును చేయగోరి, నీవు నీ చేతులతో ఆ సంస్కారమును చేసితివి. నీ తండ్రియగు దశరథ చక్రవర్తికి లభింపని లాభము జటాయువుకు దక్కినది. దీనివలన నీ భక్తులపట్ల నీకు ఎట్టి ప్రేమ కలదో, గౌరవము కలదో వ్యక్తమగుచున్నది.

40) కల్పిత విబుధభావ కబంధాభినందిత!

కల్పిత=పొందించిన, విబుధభావ=దేవభావమును కల (దేవస్వరూపమును కల), కబంధ=కబంధునిచే, అభినందిత=పొగడబడినవాడా!

కబంధుడను రాక్షసునకు కంఠమునకు క్రిందనుండు దేహము మాత్రమే వెలుపల ఉండెను. కంఠము వక్షఃస్థలములో దిగబడియుండెను. ఇంద్రుని పట్ల అపచారము చేసిన ఒక దేవతకు ఇంద్రుని వజ్రాయుధ ప్రయోగముచే ఇట్టి కబంధ రూపము ఏర్పడినది. స్థూల శిరస్సు అను ముని శాపముచే అతడు అట్టి రాక్షస రూపమును పొందెను. అతడు సీతను వెదకుడు వచ్చి నిన్ను ఎదిర్చెను. నీవు అతనిని చంపి, గుంటలో పడవేసి, దహనముచేసితివి. అతడు తన శాపము తీరి, దివ్యరూపమును పొంది స్వర్గమును చేరెను. నీ వలన తన శాపము పోవుటచే ఆనందించిన కబంధుడు నీ మహిమను ప్రస్తుతించి, సుగ్రీవునితో నీవు స్నేహము చేయుట, సీతను తెలిసికొని, తీసికొని వచ్చుటకు ఉపకరించునని పల్కెను.

41) అవంధ్య మహిమ మునిజన భజన ముషిత హృదయ కలుష శబరీ మోక్ష సాక్షిభూత!